

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра практичної психології

**«ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВЗАЄМОДІЯ ПЕДАГОГА ТА
СТУДЕНТА»**

кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»
Богдани МАМЧАК
4 курсу денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:
викладач кафедри практичної
психології
Вікторія БАГРІЙ

Рецензент:
канд.псих.наук, доцент
Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« ____ » _____ 2024 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

**Львів
2024**

АНОТАЦІЯ

Богдана Мамчак. Кваліфікаційна робота. Дослідження спілкування як взаємодія педагога та студента.

У роботі розкрито особливості спілкування педагога та студента, наскільки воно важливо для двох сторін. Визначено специфіку спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент», яка полягає в тому, що викладачі мають будувати ефективну стратегію для кожного курсу з використанням педагогічних прийомів та навчальних комунікаційних практик, моделювання педагогом майбутнього спілкування з аудиторією, організації безпосереднього спілкування з аудиторією, управління спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається, аналізу здійснення системи спілкування

Емпірично встановлено, що найбільш значущим у відносинах зі студентами, на думку викладачів є взаємоповага та зацікавленість студентів. Результати анкетування студентів показують, що студенти цілком адекватно оцінюють викладачів, мотивовані, готові до навчальної діяльності, досить терпляче сприймають авторитарний стиль педагогічної діяльності, але вітають університетське демократичне середовище. Результати анкетування показують, що студенти дуже розраховують на допомогу викладачів у подоланні труднощів, їхню доброзичливість, чуйність.

Ключові слова: педагогічне спілкування, аудиторія, педагог, студент, взаємоповага.

ABSTRACT

Bohdana Mamchak. Qualification work. The study of communication as an interaction between a teacher and a student.

The work reveals the peculiarities of teacher-student communication, how important it is for both parties. The specificity of communication in the context of "teacher-student" interaction is defined, which consists in the fact that teachers must build an effective strategy for each course using pedagogical techniques and educational communication practices, modeling by the teacher of future communication with the audience, organizing direct communication with the

audience, managing communication in the developing pedagogical process of analyzing the implementation of the communication system. It has been empirically established that the most significant thing in relations with students, according to teachers, is mutual respect and interest of students. The results of the student survey show that the students evaluate the teachers quite adequately, are motivated, ready for educational activities, quite patiently accept the authoritarian style of pedagogical activities, but welcome the university's democratic environment. The results of the survey show that students greatly count on the help of teachers in overcoming difficulties, their kindness, sensitivity.

Keywords: pedagogical communication, audience, teacher, student, mutual respect.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА ТА СТУДЕНТА.....	8
1.1. Наукові підходи дослідження спілкування як взаємодії.....	8
1.2. Характеристика основних функцій та видів спілкування.....	13
1.3. Специфіка спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент».....	20
Висновок до розділу I.....	30
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА ТА СТУДЕНТА.....	32
2.1. Організація дослідження, обґрунтування методик та опис вибірки.....	32
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	35
Висновок до розділу II.....	48
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність. Протягом тривалого часу у вітчизняній психології та педагогіці активно обговорюються питання, пов'язані з процесами гуманізації та демократизації вищої освіти, розглядаються проблеми перебудови структури освітнього процесу в напрямку суб'єкт-суб'єктного підходу взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Педагогічне спілкування – це специфічна форма взаємодії суб'єктів спілкування в університетській аудиторії. Нами встановлено, що педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача та студентів у процесі навчання. У ході такого спілкування відбувається не лише обмін навчальною інформацією, а й розвиток особистості студента, формування його мотивації до навчання, а у випадку з іноземними студентами – ще й діалог між представниками різних культур. Проблема педагогічного спілкування розглядається найчастіше стосовно школи і вкрай рідко – стосовно ВНЗ. Педагогічне спілкування дуже різноманітне за своїми видами, типами, формами, жанрами. Докладно класифікації видів та типів спілкування, функції та форми педагогічного спілкування розглядаються в низці робіт.

Питання спілкування викладача та студента має вкрай важливе значення для обох сторін такого роду спілкування. Оптимальне педагогічне спілкування створює найкращі умови для розвитку мотивації студентів та творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості студента, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання (зокрема, перешкоджає виникненню психологічного бар'єру), забезпечує управління соціально-психологічними процесами у колективі і дозволяє максимально використовувати навчальному процесі особистісні особливості викладача.

Саме тому дослідження спілкування як взаємодія педагога та студента залишається актуальним і перспективним.

Об'єктом дослідження: педагогічне спілкування.

Предмет дослідження – дослідження спілкування як взаємодія педагога та студента.

Мета дослідження: розглянути теоретичні основи та емпірично дослідити спілкування як взаємодію педагога та студента.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання:**

1. Розглянути наукові підходи дослідження спілкування як взаємодії.
2. Охарактеризувати основні функції та види спілкування.
3. Визначити специфіку спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент».
4. Емпірично дослідити спілкування як взаємодію педагога та студента.

Гіпотеза дослідження: припустимо, що на педагогічне спілкування мають вплив особистісні та професійні якості викладача, вміння керувати своїм емоційним станом, сприятлива самопрезентація.

Теоретична основа дослідження: наукові праці Л. Бадюл, О. Балашова, О. Белих, О. Власової, І. Галецької, О. Гуменюк, О. Гунько, Г. Дегтярової, І. Донець, М. Заброцького, Л. Засекіної, Н. Захарчук, Н. Коваленко, О. Матвієнко, Л. Орбан-Лембрик, В. Партоли, Т. Пастрик, О. Яциної, П. Абрамі, Дж. Бозарт, Е. Гутієрес-Сантіусте, Р. Кауфманн, Дж. Лю, С. ван Рой, К. Зіркле, Д. Влахопулос.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що проведено аналіз наукових розвідок щодо проблеми спілкування педагога та студента та здійснено емпіричне дослідження. Отримані результати можуть допомогти усвідомити міру впливу спілкування на взаємодію педагога та студента.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть використовуватися для подальшої розробки психологічних програм та тренінгів для вдосконалення спілкування як взаємодія педагога та студента.

Методи дослідження. загальнонаукові методи теоретичного аналізу літератури з теми даного дослідження (аналіз ключових понять, систематизація матеріалу, узагальнення даних тощо); **методики:** авторський опитувальник «Викладач у системі партнерських відносин» (Т. Артемчук, Б. Мамчак);

методика «Тест комунікативних умінь» Л. Міхельсона, методика Ю. К. В'юнкова «Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування»; методика В. В. Бойко «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні»; методи математичної обробки та інтерпретації даних.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять 5 підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел (59 позицій), додатків. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА ТА СТУДЕНТА

1.1. Наукові підходи дослідження спілкування як взаємодії

Сучасні науковці при вивченні спілкування визначають його як процес встановлення, розвитку контактів між людьми, спричинених потребами у спільній діяльності. Спілкування як процес включає обмін інформацією, формування взаємодії та її стратегії, а також розуміння та прийняття партнера [1-3].

Людське спілкування є дуже складним явищем, до якого можна підійти з багатьох теоретичних точок зору різної природи. У цьому відношенні психологія пропонує багатий і широкий діапазон підходів, які відображають багато різних аспектів, що розглядаються в цій галузі: міжособистісне спілкування, невербальна поведінка та спілкування, мовлення та соціальна взаємодія, групове спілкування, організаційне спілкування, міжкультурне спілкування, засоби масової інформації, нові комунікаційні технології, культурологічні дослідження, вивчення продуктивності, спілкування та здоров'я, а також спілкування, застосоване для вирішення проблем.

Дійсно, галузь міжособистісної комунікації – добре сформована область досліджень у соціальних науках – є гарним прикладом того, як традиційні метатеоретичні, епістемологічні та методологічні суперечки можуть бути спрямовані через сукупність знань, метою яких є раціональне та систематичне пошук різних підходів, взаємозв'язків і взаємодоповнюючих ознак.

Протягом ХХ століття теми, які розглядалися в області міжособистісного спілкування, розвивалися в результаті внесків різних наукових дисциплін: антропології, лінгвістики, психології та соціології. Таким чином, сфера сьогодні характеризується множинністю з точки зору вибору фундаментальних одиниць, ідентифікації основних процесів, а також теоретичної та методологічної уваги, яку необхідно приділяти комунікативним контекстам повсякденного життя.

Розгляд невербальних сигналів як фундаментальних одиниць людського спілкування і більша кількість досліджень, проведених із застосуванням вдосконалених технічних ресурсів для спостереження, кодування та вимірювання невербальної поведінки призвели до того, що ця тема стала окремою дослідницькою областю, яка переважно спрямована на вивчення міжособистісної поведінки.

У структурі спілкування виокремлюються три компоненти: обмін інформацією (комунікативний компонент), організація взаємодії між людьми, що спілкуються (інтерактивних компонент), прийняття партнерами один одного (перцептивний компонент) [7-9, 12].

Сьогодні існує безліч визначень поняття спілкування, проте здебільшого вони належать саме до комунікативної складової спілкування, яка передбачає обмін інформацією [4-6]. Спочатку науковці зазначали, що в процесі спілкування механізмом взаємодії між людьми є знакова система, що складається з вербальних та невербальних засобів обміну інформацією. Продовженням цього підходу стали інші дослідження, згідно яких мета відправника полягає в тому, щоб мати на одержувача певний вплив, передаючи те чи інше повідомлення за допомогою певного коду. Відповідно, одержувач, щоб зрозуміти це повідомлення, повинен його декодувати. Передбачається взаємодія двох або більше людей, що перебувають в обміні між ними інформацією пізнавального або афективно-оціночного характеру [1].

О. С. Гуменюк акцентує увагу на спілкуванні в соціально-психологічному сенсі, аналізуючи власне процес передачі інформації від відправника до одержувача [12]. Г. С. Дегтярова основний акцент робить на кодуванні/декодуванні інформації, спілкування розглядається як процес, за допомогою якого закодовані джерелом (відправником) повідомлення передаються по каналу зв'язку в призначений пункт (одержувачу), де відбувається їх декодування [14].

Спілкування як передача повідомлення може мати різний характер обміну інформацією (як односторонній, так і двосторонній). При цьому

суб'єкти спілкування впливають один на одного, виявляючи активність: суб'єкт транслює певну інформацію, а одержувач приймає, розуміє та засвоює її.

Процес спілкування – це подія або діяльність, що характеризується різними рівнями, які можна розглядати: міжособистісна дистанція, обмін поглядами, жестикуляція, голосові випромінювання, вербальна поведінка тощо. Воно глибоко пройняте культурними нормами, здатне бути контекстуалізованим і реконтекстуалізується в будь-який даний момент і може розглядатися як таке, що містить різні епізоди, кожен з яких утворений послідовністю комунікативних актів, створених передачею [15].

Спілкування як інтерсуб'єктивний процес, у якому особливу роль грає для кожного з учасників спілкування значущість інформації. При цьому суть комунікативного процесу – не просто взаємне інформування, а спільне розуміння предмету. У комунікативному процесі єдині діяльність, спілкування та пізнання. Пропонується аналізувати спілкування як процес передачі та прийняття значень, що має два аспекти: предметний, що відноситься до змісту, та інтерпретаційний, що включає той зміст, який об'єктивно надають змісту взаємні відносини учасників та суб'єктивно – самі учасники. Така позиція детермінує необхідність переходу до особистісних особливостей, що виявляється за допомогою використання різноманітних засобів мовної та немовної взаємодії між людьми, внаслідок якого виникають психологічний контакт та певні відносини між учасниками спілкування [15].

Аналіз існуючих підходів до трактування спілкування дозволив виділити різні авторські позиції. Зокрема, М. М. Заброцький розглядає спілкування як специфічний вид спілкування, пов'язаний з психічним контактом між реальними суб'єктами і приводить до їх взаємовпливу, взаємопереживання і взаєморозуміння. На думку автора, спілкування – це окремий вид спілкування, специфічний високорозвинених живих істот, зокрема, людини [16].

Ми погоджуємося з думкою О. В. Матвієнко про те, що спілкування – поняття, близьке до поняття спілкування, але розширене, це зв'язок, що

забезпечує обмін інформацією між адресантом (комунікатором) – ініціатором спілкування та адресатом (реципієнтом) – кому направлено повідомлення [26].

Ще одним важливим компонентом спілкування є інтеракція, в ході якої партнери спілкування обмінюються ідеями, уявленнями, образами, а також налагоджують стосунки один з одним [16]. Інтерактивний компонент спілкування передбачає організацію спільних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності для партнерів спілкування. Це положення особливо підкреслюється в дослідженнях Л. В. Засекіної та Т. В. Пастрик. Автори наголошують на важливості розуміння того, що основою процесу інтеракції є міжособистісна, групова взаємодія, метою організації якої є досягнення результатів спільної психічної діяльності – засвоєння інформації, думки, оцінки, судження, почуття тощо [17].

Продовженням цього дослідження є розробки Л. Е. Орбан-Лембрик, який наголошує на спілкуванні як процесі зовнішньої взаємодії ізольованих особистостей [29]. Поняття «взаємодія» розглядається ним як:

- взаємодія у спільній діяльності (праці, пізнанні, грі);
- односторонній вплив (особистості на особу, особи на групу, групи на особу) – навіювання, зараження, переконання;
- взаємний вплив людей один на одного (фасилітація, інгібіція).

Отже, під час спілкування визначають його головна соціальна функція – керуюча, або організуюча, функція, завдяки якій відбувається регулювання, оцінка, стабілізація взаємодії. В ході спілкування відбувається взаємний обмін діями, ідеями, інтересами, уявленнями, тобто, формується і реалізується система відносин «суб'єкт-суб'єкт(и)».

Звернення до класичних досліджень дозволяє говорити про спілкування як особливу самостійну форму активності суб'єкта. Спілкування є взаємодією людей, як суб'єктів. Результатом є саме відносини з іншими людьми, тобто, йдеться не просто про вплив одного суб'єкта на інший, а саме про взаємодію

[29]. Роблячи акцент на суб'єктності цього процесу, науковці посилюють значущість інтерактивного структурного компонента у процесі спілкування.

Особливу увагу інтерактивній стороні спілкування приділяє І. І. Киричок, фіксуючи потребу суб'єктів у створенні спільних дій, дозволяють реалізувати деяку загальну ним діяльність. Значущість і своєрідність інтерактивного спілкування передбачають пристосування людини до людини в спільній діяльності, спрямованої на реалізацію загальних для деякої групи цілей. При цьому як пріоритетна цільова установка виступає як взаємний вплив один на одного контактуючих людей. Саме інтерактивна сторона спілкування означає характеристику тих аспектів міжособистісного спілкування, які пов'язані із взаємодією людей [31].

Педагогічна діяльність не може здійснюватися поза актом спілкування, що базується на принципі спільної творчої діяльності викладача і студента, їх активному взаємодії. Останнє особливо важливо враховувати в роботі викладача, оскільки саме в ході взаємодії його зі студентами висувуються і вирішуються складні теоретичні проблеми, аналізується науковий матеріал, порівнюються позиції різних наукових шкіл, виявляються та уточнюються спірні моменти. У цьому випадку педагогічне спілкування дає можливість викладачеві вибудувати наукову інформацію в струнку систему, виділити в ній основне, розкрити свою позицію в доказовому аналізі, а студентам допомагає критично осмислити пропонований фактичний матеріал, усвідомити і оцінити його, відкинувши другорядне. Змістом спілкування тут виступає інформація, яку викладач пропонує студентам за допомогою різних комунікативних засобів, що і становить його сутність. Однак суть спілкування взаємодії «викладач-студент» не вичерпується інформаційним обміном. Щоб зміст навчальної дисципліни було засвоєно студентами на високому рівні, необхідно поряд з педагогічними завданнями та цілями навчання ставити та вирішувати комунікативні завдання. Саме вони дозволяють обирати найбільш ефективні способи спілкування та на їх основі організовувати продуктивне спілкування між викладачем та студентом (або колективом студентів).

1.2. Характеристика основних функцій та видів спілкування

Люди постійно спілкуються один з одним за допомогою різних форм, жестів, виразів і каналів. Спілкування не завжди відбувається усвідомлено. У деяких випадках це також добровільно. Бувають випадки, коли індивіди передають один одному інформацію, яка неправильно інтерпретується і навіть дозволяє їм сформулювати неправдиве самовираження. Чітке спілкування вважається необхідною. Коли особам необхідно переконатися, що вони здатні донести необхідні ідеї, перспективи, точки зору та інформацію до людей у відповідний спосіб, який можна легко зрозуміти, і хто зможе успішно виконувати завдання та функції, вони посилять їх знання та розуміння з точки зору видів спілкування [42].

Розуміння типів спілкування дозволяє людям розвивати комунікативні навички. Навички спілкування вважаються незамінними для успіху будь-якого бізнесу. Люди відрізняються один від одного за способами спілкування. Всі люди мають різні риси, які впливають на процеси спілкування. У деяких випадках людина може охоче спілкуватися з іншими, тоді як бувають випадки, коли люди володіють інтровертним характером і не виявляють інтересу та ентузіазму в спілкуванні з іншими. Згідно з дослідженнями, підлеглі зазвичай охоче спілкуються з начальством. Тоді як начальство в деяких випадках може не охоче спілкуватися зі своїми підлеглими. Основною причиною є їхня зайнятість. Отже, посадові обов'язки, розпорядок дня та настрої людей також є життєво важливими факторами, які впливають на комунікаційні процеси та типи спілкування. Усі типи спілкування починаються з генерування інформації, і інформація поміщається в дані або середовище передачі цільовій аудиторії.

Розуміючи значення різних типів спілкування, важливо розуміти, що спілкування є ключем до успіху в будь-якій спільноті. Крім того, люди можуть збагатити своє життя, якщо вони вдосконалюють свої навички спілкування. Двома основними формами спілкування є внутрішня і зовнішня. Зовнішнє спілкування – це спілкування, яка людей за межами організації. Цей тип спілкування включає брошури, різні форми реклами, контактні листи,

телефонні дзвінки, веб-сайти тощо. У зовнішньому спілкуванні імідж вважається надзвичайно важливим. Крім того, офіційні та неформальні контакти зі сторонніми також розглядаються як важлива характеристика зовнішнього спілкування.

Внутрішнє спілкування – це спілкування, яка відбувається між окремими особами всередині організації. Внутрішнє спілкування передбачає мотивацію та стимулювання мислення людей щодо навчання та досягнення цілей організації. Внутрішнє спілкування відбувається через зустрічі, організацію семінарів і практикумів, вручення винагород, повідомлень, електронних листів, інформаційних бюлетенів тощо. Це спілкування може бути як офіційним, так і неформальним [42].

Типи спілкування поділяються на дві категорії: перша форма спілкування базується на каналах спілкування, тоді як інша форма базується на стилі та меті. Канали спілкування називають середовищем, засобами, способом і методами, за допомогою яких відбувається спілкування між індивідами. Відправники інформації повинні переконатися, що вони вибирають відповідні канали зв'язку, щоб інформація була задовільно передана особам. Інша форма спілкування заснована на стилі та меті. Індивіди вводять в дію різні види спілкування з урахуванням рис стилю і цілей.

Крім того, спілкування на основі каналів буває невербальним і вербальним, а також усним і письмовим. Усне спілкування може відбуватися між особами віч-на-віч або коли вони знаходяться на відстані. Тоді як типи спілкування, залежно від стилю та мети, можуть бути формальними та неформальними.

Інші типи спілкування – це спілкування зі зворотним зв'язком, візуальне спілкування та активне слухання [42].

Формальні види спілкування також відомі як офіційне спілкування. Цей тип зв'язку здійснюється через заздалегідь визначений канал. У межах своєї професії людям потрібно спілкуватися з багатьма людьми. До них належать роботодавці, керівники, колеги, клієнти тощо. Офіційне спілкування є основою

професійного життя людей. Для ефективної реалізації цього виду спілкування існують різні фактори, які необхідно враховувати. До них відносяться мета спілкування, дотримання чітко визначеної структури знання аудиторії, дотримання відкритого та професійного тону, врахування обмеження часу та подяки аудиторії за те, що вислухали. Коли люди виступають з презентаціями чи промовами, їм потрібно подякувати аудиторії за те, що вони їх слухають. Формальний тип спілкування сприяє адекватному виконанню посадових обов'язків. Таким чином, важливо добре знати цей тип спілкування, щоб підвищити свій професіоналізм і досягти організаційних цілей [42].

Неформальне спілкування налагоджено всередині організації між колегами, а також між начальством і підлеглими. Цей тип спілкування також відомий як неофіційний. Основні особливості цього типу спілкування полягають у тому, що воно є спонтанним і вільним, без будь-якого офіційного протоколу чи структури [42]. Отже, рівень точності та надійності в цьому типі зв'язку нижчий. Люди не повинні дотримуватися правил або враховувати часові обмеження. У більшості випадків воно здійснюється в усній формі і не вимагає документального підтвердження. Неформальне спілкування вважається зручним для користувачів і вигідним для людей, якщо його розумно застосовувати на практиці. Всередині організації, коли люди здійснюють цю форму спілкування, вони заохочують позитивні ідеї та вирази. В результаті у них розвивається мотивація до роботи. Тому неформальні види спілкування важливі для створення доброзичливих і приємних умов праці.

Усне спілкування, яке відбувається віч-на-віч, вважається найбільш поширеним і визнаним видом спілкування. Коли індивіди спілкуються один з одним, вони прагнуть, щоб за допомогою слів вони могли висловити це безпосередньо іншим. Це спілкування може бути як офіційним, так і неформальним. Особи спілкуються віч-на-віч всередині організації з іншими членами та поза організаціями, це відбувається з членами сім'ї, друзями, родичами, членами спільноти тощо. В усному спілкуванні віч-на-віч існують різні фактори, які потребують бути врахованими. До них належать підтримка

зорового контакту, дотримання тону та пристойності виразів, вони мають відповідати повідомленню, яке потрібно передати, не слід відображати жодних негативних почуттів, таких як гнів і розчарування, і розвивати впевненість [42].

Усне спілкування може відбуватися між індивідами відповідним чином, коли вони знаходяться на відстані. Це спілкування є звичайним і є невід'ємною частиною життя людей. В усному спілкуванні з людьми, які знаходяться на відстані, використовується ряд методів і технологій. До них належать смартфони, відеоконференції, двосторонні вебінари тощо. Вони вважаються сучасними та інноваційними методами, за допомогою яких можна сприяти усному спілкуванню між людьми, коли вони знаходяться на відстані. Для ефективної реалізації такого типу спілкування вирішальними є тон голосу та темп висловлювання. Важливими факторами, які необхідно враховувати, сприяючи усному спілкуванню на відстані, є слухання, повільне мовлення, повторення зрозумілої інформації та дотримання відкритого та сприйнятливою тону. У деяких випадках, коли люди не можуть чітко зрозуміти концепції та іншу інформацію в усній формі, вони можуть попросити надіслати їх електронною поштою.

Письмове спілкування – це вид спілкування, який здійснюється в письмовій формі. Поширеними формами письмового спілкування є листи, повідомлення, електронні листи, повідомлення, реклама тощо. Якщо інформація є великою та складається із зображень, малюнків, діаграм, графіків, статистичних даних тощо, вона не може бути передана особам усно. У таких випадках письмове спілкування вважається одним із незамінних способів передачі інформації. Для ефективного впровадження письмового спілкування людям важливо вдосконалювати свої навички з точки зору різних форм технологій [42].

Невербальний тип спілкування більш тонкий. Він відбувається як у повсякденному житті окремих людей, так і в організаційних структурах. При реалізації такої форми спілкування необхідно враховувати ряд факторів. До них належать міміка, жести, мова тіла, зоровий контакт, простір і особистість

людей. П'ять ролей невербального спілкування включають: повторення, протиріччя, заміна, доповнення та акцентування. Для того, щоб покращити невербальне спілкування, одним із важливих аспектів є те, що людям необхідно приборкати психологічні проблеми гніву, стресу, розчарування, депресії та тривоги. Крім того, їм необхідно сформувати конструктивний підхід і мати доступний характер. Коли люди здатні посилити ці фактори, вони можуть посилити невербальні типи спілкування [42].

Основна мета зворотнього зв'язку полягає в тому, щоб забезпечити підтримку та допомогу особам для подолання обмежень і досягнення покращень. Для ефективного впровадження зворотнього зв'язку цим особам необхідно враховувати різні чинники, зокрема, прищеплювати риси моралі та етики, бути чесними та правдивими, дотримуватися стандартів і принципів та конструктивно критикувати. Коли особи відчують невдачі у своїй продуктивності, тоді обмеження необхідно визначити конструктивним способом. Крім того, особи, які займають керівні посади, повинні надавати допомогу, підтримку та допомогу своїм учням і співробітникам, щоб виявити невідповідності та досягти покращень. Тому в освітніх установах усіх рівнів і різних типах організацій цей тип спілкування вважається ключовим і корисним.

Візуальне спілкування також є типом спілкування, який поширений у повсякденному житті людей. Основні сфери, через які відбувається візуальне спілкування, це телебачення, радіо, соціальні мережі тощо. Коли люди дивляться телевізор або слухають радіопрограми, вони також залучені до певної форми спілкування. У деяких випадках вони не лише використовують їх для дозвілля та розваг, але й розширюють свої знання та розуміння з точки зору різних аспектів. Коли люди спілкуються з іншими, у більшості випадків їхня мета полягає в тому, щоб покращити свої знання та розуміння. Таким чином, за допомогою деяких телевізійних шоу та радіопрограм також люди можуть розширити свої знання та розуміння. Facebook є візуальним із використанням відео, зображень тощо. Instagram є єдиною платформою для зображень, і рекламодавці використовують цю платформу для просування своїх продуктів.

Зображення, які публікуються в соціальних мережах, мають на меті передати значення та повідомлення. Тому візуальне спілкування також є одним із важливих видів спілкування [42].

Активне слухання розглядається як один із видів спілкування, який є надзвичайно важливим. Він розглядається як тип спілкування, а також є важливою характеристикою, яку необхідно ввести в дію, щоб зробити комунікаційні процеси ефективними та значущими. Коли люди впроваджують цю форму спілкування, вони можуть отримати вигоду кількома способами. До них належать набуття ефективного розуміння концепцій, надання рішень для проблем, які виникають під час виконання службових обов'язків, роз'яснення сумнівів, підвищення обізнаності та здатність досягати бажаних цілей. Крім того, коли людина активно слухає інших, вони здатні вміти спілкуватися з ними та створювати відчуття задоволення та задоволення. У навчальних закладах, коли викладачі передають інформацію щодо планів занять та академічних концепцій, коли керівники та менеджери передають інформацію щодо посадових обов'язків, коли проводяться семінари та конференції, а також коли окремі особи беруть участь в усному спілкуванні, важливо сприяти активному слуханню [42].

Особливості етно-соціокультурної області викликають низку труднощів у дотриманні етикету спілкування. Велику роль в етно-соціокультурній обумовленості спілкування грають невербальні засоби – міміка, жести, пози, правильне «прочитання» яких – запорука адекватного взаєморозуміння та взаємодії студентів. Викладачу також необхідно ознайомитися з навичками міжкультурного спілкування, щоб мати найбільш значний вплив на студентів-іноземців під час навчання. Існує п'ять вимірів міжкультурної ефективності. По-перше, культурна емпатія: здатність оцінювати поведінку людей з іншою культурою. По-друге, відкритість: неупереджене ставлення до груп та окремих осіб з різними культурними цінностями. По-третє, емоційна стабільність: здатність зберігати спокій проти демонстрації сильних емоційних реакцій у стресових обставинах. По-четверте, соціальна ініціатива: активний підхід до

соціальних взаємодій. По-п'яте, гнучкість: адаптація до нових і невідомих ситуацій шляхом адаптації індивідуальної поведінки до унікального контексту культурно відмінної взаємодії. Викладач повинен розвинути ці п'ять характеристик, щоб співпрацювати зі студентами-іноземцями [30].

Статусно-позиційно-рольова галузь труднощів у спілкуванні обумовлена цілою низкою глибинних причин: сімейним вихованням, позицією у спільності, атрибутами ролі, статусом установи, освітньої системи, регіону, міста тощо.

Вікові особливості партнерів спілкування також можуть викликати труднощі. Труднощі у спілкуванні з педагогом найчастіше виникають у зв'язку з тим, що студент вважає, що його внутрішній світ незрозумілий дорослим, які продовжують звертатися до нього ще як до дитини (тому звернення педагога в групі «хлопці та дівчата» може викликати негативну або скептично стриману реакцію).

Індивідуально-психологічні особливості учасників спілкування часто завдають комунікативні труднощі. Це пов'язано з тим, що вони є результатом взаємозв'язку індивідуально-психологічних особливостей студента та викладача, прийняття їх один одним. Індивідуальні стилі діяльності та їх збіг є основною умовою їх успішного спілкування. Труднощі також можна пояснити відсутністю регулювання дратівливості, критичності, скептицизму, зайвої емоційності тощо. Ситуація може бути виразом позиції педагога, згідно з якою він має бути природним у своїх емоційних проявах. Найбільший вплив на спілкування мають комунікативність, контактність, емоційна стійкість, екстра- та інтровертність, імпульсивність, локус контролю, особливості когнітивно-соціальної перцепції та інші [29].

Досить великі труднощі викликає низький рівень емоційної регуляції (або його відсутність у спілкуванні), що виявляється в неконтрольованій реакції партнерів спілкування один на одного, на текст, на всю комунікативну ситуацію. Стресом може бути діяльність, партнер або сам мовець. Залежно від цього змінюється загальна тональність спілкування, інтонаційна, лексико-граматична характеристика тексту, невербальні засоби. Відповідно, можна

сказати, що індивідуально-психологічні особливості, що включають інтелектуальні, афективні (емоційні), вольові, поведінкові, особистісні прояви, можуть як полегшувати, і ускладнювати спілкування. Все, що викликає утруднення в педагогічному спілкуванні, має бути предметом усвідомлення та корекції як професійно необхідна умова відповідності людини цій діяльності [29].

Таким чином, розуміння типів та функцій спілкування дозволяє людям розвивати комунікативні навички, які допомагають ефективно взаємодіяти у навчальному процесі.

1.3. Специфіка спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент»

Педагогічне спілкування належить до вивчення процесу людського спілкування в усіх навчальних ситуаціях, незалежно від предмета, курсу чи навчального середовища. Відповідно, більша частина наукових праць з педагогічного спілкування є узагальненою, надаючи педагогічні висновки про комунікаційні змінні, стратегії, процеси, технології та/або системи, оскільки вони стосуються формального навчання та отримання та модифікації результатів навчання, які застосовуються до багатьох дисциплін, різних рівнів освіти та навчального середовища [15].

Незважаючи на те, що вчені, які вивчають навчальне спілкування, ефективну навчальну поведінку, яка сприяє афективному, поведінковому та когнітивному навчанню учнів, вони також вивчають комунікаційні процеси в класі, які включають характеристики викладача та його дії (наприклад, як викладачі ефективно надають письмовий або усний відгук студентам), характеристики та ставлення студентів (наприклад, як побоювання студентів щодо спілкування впливає на їх групову роботу), педагогіку та управління групою (наприклад, заохочується діяльність студентів), а також розвиваюче спілкування протягом життя (наприклад, як студенти отримують користь від навчальних програм та спілкування).

Останні дослідження продовжують досліджувати ефективну навчальну поведінку, але більше уваги приділяють розумінню поведінки та спілкуванню студентів. Педагогічне спілкування має відношення до комунікаційної педагогіки, оскільки за своєю суттю педагогічне спілкування вивчається як багатовимірне явище, що перетинається з дисциплінами педагогіки (з акцентом на викладанні), педагогічною психологією (з акцентом на студенті) та спілкуванням (з акцентом на значенні повідомлення). Педагогічне спілкування пропонує загальну перспективу комунікаційної компетентності викладача, і те, що вона пропонує комунікаційній педагогіці, – це основний педагогічний репертуар ефективної поведінки викладання, яка оптимізує навчання студентів на будь-якому курсі, незважаючи на результати навчання або предмет курсу [12].

Таким чином, педагогічне спілкування та комунікаційна педагогіка є взаємодоповнюючими областями дослідження. Викладачі мають будувати ефективну стратегію для кожного курсу з використанням обох педагогічних прийомів (наприклад, написання точних цілей курсу; вибір або створення заходів, які відповідають цілям; навчання комунікативним навичкам з використанням перевірених педагогічних методів, стратегій) та навчальних комунікаційних практик (наприклад, чітке спілкування зі студентами; інтеграція відповідного гумору). Ці дисципліни пропонують мікро- (тобто, комунікаційну педагогіку) та макро- (тобто, педагогічне спілкування) точки зору на викладання, які обидві заслуговують на пильну увагу, оскільки викладачі прагнуть бути найкращими викладачами (і комунікантами) [14].

Важливе значення мають методи викладання дисциплін, які допомагають студентам зрозуміти матеріал курсу. Чіткість під час викладання доноситься до студентів різними способами (тобто, ясність перед навчанням, організаційна ясність, ясність пояснень, ясність мови, адаптивна ясність). Це починається ще до того, як викладач починає заняття, як надає студентам можливість визначити найважливіші частини заняття. Структурування повідомлень у чіткому форматі допоможе студентам навчатися (наприклад, надання роздаткового матеріалу

для конспектування з ієрархічною структурою основних моментів). Порядок, в якому викладається матеріал, має значення для розуміння студентом, тому педагогу слід звертати увагу, як він подає та розраховує приклади на лекції (наприклад, щоб студенти застосували свої знання до кількох прикладів у групі).

Слова, які викладач обирає для передачі концепцій курсу, важливі, тому слід уникати незрозумілої мови (наприклад, лабіринти слів, які вимагають починати спочатку та пробувати знову з новим поясненням). Ясність – це процес взаємного розуміння, тому слід подавати інформацію таким чином, щоб не виходити за межі робочої пам'яті студентів і дозволяє перевірити наявність непорозумінь (наприклад, виділяти час на занятті, щоб зупинитися та відповісти на запитання студентів, повторити матеріал, який погано зрозуміли) [16].

Студенти, які працюють з неефективними викладачами, вчаться та досягають значно менших результатів, ніж студенти, з якими працюють компетентні викладачі. Просте визначення, але більш ніж адекватне для наших цілей, розглядати ефективних викладачів як тих, хто має знання та здатність застосовувати ці знання для досягнення відповідних педагогічних цілей своїх учнів. Досягнення цілей, звичайно, вимагає від викладача навмисної комунікаційної компетентності.

Ступінь ефективності викладача залежить від здатності сформувані у студентів навички, необхідні для досягнення поставлених навчальних цілей. Ефективні викладачі послідовно досягають цілей, безпосередньо пов'язаних із навчанням студентів, і досягнення цих цілей вимагає ефективних навичок спілкування.

Незважаючи на технологічні інновації, очевидні в сучасній освіті, переважний метод навчання все ще передбачає взаємодію учня та вчителя. З цієї причини викладач повинен володіти комунікативними навичками. Неможливо применшити важливість планування будь-якої важливої справи. Завдяки розробці цілей і процедур для досягнення цих цілей люди можуть

передбачити свою поведінку та визначити свій успіх. Планування визначає відповідні критерії досягнення в будь-якій сфері. Деякі ЗВО вимагають, щоб викладачі заповнювали свої плани занять заздалегідь. План заняття допомагає зрозуміти прогрес студента, а також дає змогу скорегувати свій стиль викладання відповідно до певних умов прогресу та відсутності прогресу. Плани занять потрібні для планування конкретних тем і навчальних програм, а також для того, щоб допомогти вам визначити ступінь вашого успіху як викладача.

Актуальним є чотири етапний метод навчання:

1) Перший крок, підготовчий етап, має бути розроблений таким чином, щоб привернути увагу студентів, викликати їхню цікавість і інтерес, а також стимулювати їх до навчання. Цю фазу можна назвати «продаючою» частиною плану навчання, де вчитель переконує студентів у цінності уроку, ставлячи запитання, наводячи приклади, розповідаючи про особистий досвід і показуючи переваги вивчення матеріалу.

2) Другий крок, фаза презентації, містить інформацію про те, як урок розбивається на різні сегменти, які можна навчати та навчати. Цей етап також включає інформацію про наочні посібники, демонстрації, ключові моменти, на яких слід наголосити, та додаткові матеріали.

3) Третій крок, застосування, вимагає від студентів виконання навичок з викладачем, виправляючи помилки та посилюючи точність.

4) Оцінювання, завершальна фаза, дає змогу оцінити результати студентів шляхом виконання студентами різних завдань. Викладач ставить запитання студентам під час цієї фази і може проводити відповідне тестування та іспити [16].

Ще однією педагогічно значущою проблемою педагогічної психології, психології спілкування є проблема труднощів, або «бар'єрів» спілкування, з якими людина стикається у діяльності, спілкуванні. «Бар'єр» спілкування – це суб'єктивні утворення, переживання суб'єктом певної складності, незвичайності, нестандартності, суперечливості ситуації. Тому те, що викликає утруднення в однієї людини, може навіть не помічено іншою [17].

Позитивна функція утруднення має два значення:

1) індикаторне (привернення уваги педагога; наприклад, уважному педагогу на його труднощі вкажуть помилки його студентів);

2) стимулююче, мобілізуюче (активація діяльності педагога при аналізі та подоланні труднощів, набуття досвіду). Показовою в цьому плані є двоїстість позиції педагогів щодо помилки як наслідку неадекватного вирішення складного педагогічного чи комунікативного завдання. Одні вважають неприпустимими помилки у цій діяльності, інші розглядають їх як необхідний та неминучий елемент.

Водночас фіксують і негативну функцію утруднення, яка також має два значення:

1) стримуюче (у разі відсутності умов для подолання труднощів або наявності незадоволеності собою, наприклад заниженою самооцінкою);

2) деструктивне, руйнівне (утруднення призводять до зупинки, розпаду діяльності, бажання піти з ВНЗ або з професії) [17].

Труднощі в спілкуванні можуть бути пов'язані як з навчальною діяльністю студента, так із педагогічною діяльністю педагога, а також їх змістом і характером. Педагогічні труднощі включають постановку та вирішення педагогічних завдань, які полягають в недостатньо повному, точному плануванні результату їх дій, помилкових діях, недостатній гнучкості, зміні перебудови завдань в ході занять та звуження їх змісту. Навчальні труднощі можуть бути викликані відсутністю зв'язку використовуваних способів, використанням педагогом непов'язаних способів, невідповідністю методів навчання можливостям студентів та індивідуально-психологічним особливостям педагога [31].

Крім того, якщо об'єднати виділені вісім найбільш типових бар'єрів педагогічного спілкування, то отримуємо три групи:

– страх групи та педагогічної помилки;

- установка, що формується в результаті минулого негативного досвіду роботи взагалі та роботи з даною групою зокрема; розбіжність власних установок викладача працювати в групі та установок студентів;
- неадекватність своєї діяльності, що складається на занятті комунікативної ситуації [17].

Труднощі спілкування, що виникають у відносинах «педагог-студент» та «студент-студент» оцінюються самими учасниками спілкування та іншими людьми. Так, оцінка труднощів спілкування педагогом та студентами не збігаються (за номенклатурою та ранговим місцем). Якщо викладачі вважають, що найбільші складнощі у схемі «педагог-студент» викликають індивідуальні особливості партнерів спілкування, то студенти перше місце серед причин труднощів у такому спілкуванні ставлять особливості участі в діяльності. При цьому, характеризуючи в цілому умови спільної навчальної діяльності, дослідники відзначають, що основні труднощі пов'язані насамперед з міжособистісними відносинами, потім з індивідуально-психологічними особливостями тих, хто спілкується і лише після цього з характером їхньої участі в діяльності.

Було виділено шість груп труднощів у спілкуванні студентів. У першу увійшли труднощі, пов'язані з невмінням студентів поводитися, незнанням того, що і як сказати. Труднощі другої групи викликані нерозумінням партнера спілкування, тобто, недостатньою сформованістю власне перцептивної сторони спілкування. Третя група складається з труднощів, викликаних тим, що того, хто говорить, не розуміє і не приймає партнер спілкування. Труднощі спілкування четвертої групи обумовлені почуттям зникності, неспритності, невпевненості мовця. Проблеми п'ятої групи пов'язані з переживанням невдоволення, навіть роздратування щодо партнера. Шоста група включає труднощі, викликані загальною незадоволеністю людини спілкуванням.

На цій аналізуються особливості спілкування студентів у різних соціальних сферах, залежно від курсу (з першого до третього) та від інших

факторів. Було показано, що у спілкуванні з дорослими студенти рідше відчують труднощі нерозуміння партнера спілкування і часто – труднощі, пов'язані з невмінням вести себе, незнанням предмета спілкування [31].

Спілкування є важливим компонентом процесу очного навчання, так і в онлайн. На очних заняттях викладачі мають перевагу, коли студенти знаходяться в одному просторі одночасно, пропонуючи безліч можливостей і варіантів для взаємодії між викладачем і студентом та однолітками. Крім того, викладачі та студенти також можуть використовувати технології (наприклад, електронну пошту, соціальні медіа, веб-конференції), щоб полегшити спілкування та взаємодію поза аудиторією [45; 46]. Навпаки, на онлайн-заняттях викладачі покладаються виключно на технології (наприклад, електронну пошту, дошки обговорень і функції чату), щоб полегшити спілкування та взаємодію [47]. Хоча заняття можна пропонувати синхронно, ця можливість не завжди є можливістю. Таким чином, дві різкі відмінності між очним та онлайн-навчанням, час і простір, можуть потенційно вплинути на загальні комунікаційні процеси та елементи, які викладачі та студенти використовують у цих конкретних контекстах [52; 53; 55].

Наразі література про онлайн-готовність і підготовленість вказує на кілька факторів, що впливають на ймовірність того, що студенти будуть успішними в онлайн-курсі, включаючи їхні риси та характеристики, використання технологій, технічні навички, мотивацію, локус контролю та самоефективність. Наявність таких характеристик часто дає обґрунтування для ідентифікації студента як готового пройти онлайн-курс [49].

Викладачі повинні пам'ятати про потенціал для студентів відчувати когнітивне навантаження зі змістом курсу; крім того, курси повинні бути розроблені з простою навігацією та широкими можливостями використання інструментів опосередкованого спілкування. Крім того, ван Рой і Зіркле [58] зазначили, що під час розробки онлайн-курсу необхідно враховувати всі типи студентів. Таким чином, вони вважають, що онлайн-курси повинні бути як педагогічно обґрунтованими, так і доступними. Цікаво, що один потенційно

доречний компонент, якого не вистачає в більшості, якщо не в усіх, із цих міркувань, стосується передбачуваної готовності студентів спілкуватися та взаємодіяти зі своїми викладачами та однолітками, елементами, які є ключовими факторами успішної онлайн-освіти [59].

З точки зору спілкування, зокрема, науковці досліджували, як взаємодія може вплинути на процеси викладання та навчання в цьому унікальному контексті, включаючи такі важливі фактори в аудиторії, як: створення клімату, включення безпосередності, сприяння залученості, заохочення готовності студентів до розмови та уникнення неправильної поведінки викладача [51].

Сімеонідес і Чайлдс попередили, що студенти онлайн-курсів, яким важко спілкуватися в цьому опосередкованому просторі, будуть мати труднощі у взаємодії з однолітками та викладачем, незалежно від включення можливостей та інструментів спілкування. Незважаючи на те, що в онлайн-системах доступні численні варіанти спілкування, вони можуть використовуватися не так широко, як мали б, просто тому, що використання значною мірою залежить від власних ініціатив студентів [57]. Студенти, які навчаються на онлайн-курсах, можуть рідше звертатися та просити допомоги у випадках, які передбачають їх спілкування та взаємодію (наприклад, письмове спілкування на дошках обговорень, взаємодія з колегами під час виконання групових завдань), що може ще більше віддалити цих студентів від створення клімату і спілкуватися зі своїми однолітками та викладачами [43; 48; 49; 54].

Таким чином, важливим є аспект спілкування та взаємодії педагогів та студентів і у форматі онлайн-навчання. Хоча вчені визначили безліч характеристик і навичок студентів, необхідних для підготовки до онлайн-навчання, одна помітна прогалина в літературі полягає в тому, щоб зосередитися на готовності до онлайн-спілкування та взаємодії. Саме тому важливо дослідити, до яких елементів взаємодії студенти вважаються найбільш і найменш підготовленими під час спілкування зі своїм викладачем та однолітками в онлайн-форматі.

Практика показує, що ВНЗ не завжди ставить і усвідомлює комунікативні завдання, так як не вміє уявити спілкування у вигляді системи завдань; не вміє вивчати особистість студентів; використовує стереотипні оцінки її та, відповідно, організовує однакові засоби взаємодії, що створюють монотонність спілкування; використовує невиправдано велику кількість дисциплінуючих і негативно емоційно забарвлених впливів; не вміє орієнтуватися у нестандартних ситуаціях спілкування, не володіє прийомами мовленевого впливу; чи не прагне творчості спілкування тощо. Щоб уникнути перелічених негативних факторів, викладачеві необхідно враховувати структуру процесу навчання, що складається з двох підсистем: дидактично-змістовної і комунікативно-утворюючої, що являють собою єдине ціле. Але в цьому і полягає професійне своєрідність педагогічної діяльності, що дидактична підсистема реалізується безпосередньо через комунікативну. Причому саме комунікація багато в чому визначає ефективність реалізації дидактичних компонентів, тому кожен з них повинен мати певне комунікативне забезпечення.

Педагогічне спілкування – творчий процес, що включає три взаємопов'язані і взаємозумовлені його сторони: спілкування як обмін інформацією; спілкування як взаємодія у системі «викладач – студент»; спілкування як емоційне тло навчально-виховного процесу [31].

Ефективність процесу спілкування в системі «викладач – студент» багато в чому залежить від його структури, яка органічно пов'язана із спільною роботою викладача, що включає:

- 1) моделювання педагогом спілкування зі студентською аудиторією (прогностичний етап);
- 2) організація безпосереднього спілкування з аудиторією в момент початкової взаємодії з нею (початковий етап спілкування);
- 3) управління спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається (на лекції, семінарі, у діловій грі тощо);
- 4) аналіз здійсненої системи спілкування (рефлексивний етап) [31].

Модель педагогічного спілкування в системі «викладач – студент»:

1. Морально-світоглядні установки (моделювання педагогом майбутнього спілкування з аудиторією);
2. Педагогічна спрямованість особистості (організація безпосереднього спілкування з аудиторією);
3. Професійний рівень товариства і комунікативні можливості (управління спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається);
4. Комунікативні вміння та навички (аналіз здійснення системи спілкування) [31].

Така структура процесу педагогічного спілкування дає можливість викладачеві виробити певний (індивідуальний) стиль взаємодії зі студентами і цим здійснити найбільш плідний процес як навчання, а й виховання.

Щоб налаштувати взаємодію спілкування викладача зі студентами в системі дистанційного навчання необхідно особливо враховувати специфіку психолого-педагогічного фактору спілкування в мережі як особливого виду комунікації, що виник в умовах сучасного інформаційного середовища. Викладач повинен володіти системою знань, що включає такі взаємопов'язані напрямки: психолого-педагогічний, технологічний і технічний. Не менш важливою стороною педагогічного спілкування є встановлення «зворотного зв'язку» зі студентською аудиторією. Здійснити її можна за допомогою питання до студентів, побіжного зауваження, проведення мікроопитування і т. д. Такі прийоми дають можливість викладачеві судити про ступінь засвоєння матеріалу, що вивчається, і встановлювати контакт як з окремими студентами, так і з аудиторією в цілому. Однак багато викладачів схильні звертатися по ходу лекції тільки до деяких, переважно «сильних» студентів, які викликають у них симпатію. У контакт зі «слабкими» студентами такі викладачі намагаються не вступати, а якщо й контактують, то прагнуть усіляко показати своє негативне ставлення до них (наприклад, дають мало часу при обмірковуванні відповіді на питання, виявляють роздратування тощо). Звичайно, таке здійснення «зворотного зв'язку» негативно позначається не лише на спілкуванні

зі студентами, а й загалом на всьому процесі їхнього навчання. Тому підтримувати «зворотний зв'язок» треба з різними категоріями студентів незалежно від особистого ставлення до них.

Істотну роль у педагогічному спілкуванні займає управління діяльністю студентів. Сутність його полягає в тому, що викладач повинен не тільки організувати взаємодію в системі «викладач – студент», але і керувати цим процесом, оцінювати ефективність даної взаємодії на основі комунікативних завдань і корекції їх відповідно до педагогічної ситуацією, що змінилася. Фактично, управління спілкуванням є організація комунікативного забезпечення тієї чи іншої методу розкриття навчального матеріалу. Як свідчить практика, у діяльності викладача бувають моменти, коли, підготувавшись до заняття, він не реалізує розроблену систему, а імпровізує. На наш погляд, педагогічна імпровізація може мати місце в тому випадку, якщо викладач досконало володіє матеріалом, має хорошу психолого-педагогічну та методичну підготовку, досконало знає колектив студентів, вміє вільно триматися в аудиторії, прогнозувати передбачувані педагогічні ситуації, має високою загальною культурою.

Таким чином, специфіка спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент» залежить від сукупності декількох факторів: товариськість розглядається як професійно-особистісна якість викладача; наявність комунікативних здібностей; професійні вміння та навички комунікативної діяльності. Оскільки педагогічне спілкування – це професійна необхідність, то «технологією» його здійснення має володіти кожен викладач.

Висновок до розділу I

Розглянули наукові підходи дослідження спілкування як взаємодію та дійшли висновку про те, що спілкування – це багатопланове утворення, структура якого включає соціально-перцептивний, рефлексивний та емоційний компоненти. Соціально-перцептивний компонент розкриває спонукальну регуляцію спілкування для людей з урахуванням аналізу їх дій, вчинків,

особистісних якостей і очікувань. Залежно від особливостей іншої людини, спонукання суб'єкта спілкування приймає різні змістовно-динамічні характеристики, відбиваючись на розвитку рефлексивного та емоційного компонентів спілкування.

Охарактеризували основні функції та види спілкування у діяльності педагога, серед них: проектувальна (означає визначення цілей, завдань і стратегій комунікації з учнями, колегами, батьками та іншими учасниками навчального процесу з метою досягнення найкращих результатів в навчанні та вихованні), конструктивна (полягає в здатності ефективно комунікувати з учнями, колегами та батьками, сприяючи позитивній атмосфері в навчальному середовищі), інформаційна (функція педагогічної діяльності пов'язана з передачею наукової, світоглядної і морально-естетичної інформації), контролююча (це здатність педагога відстежувати і оцінювати якість комунікації зі студентами, партнерами та іншими учасниками навчального процесу з метою виявлення проблем та вдосконалення педагогічної практики.), комунікативна (це здатність взаємодіяти зі студентами, батьками та колегами за допомогою мовлення, слухання та невербальних засобів для досягнення навчальних та виховних цілей) і координуюча (полягає в організації ефективної взаємодії між всіма учасниками навчального процесу для досягнення загальних навчальних цілей та підтримки позитивної атмосфери в навчальному середовищі). Основними видами спілкування є спілкування зі зворотним зв'язком, візуальне спілкування та активне слухання.

Визначили специфіку спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент», яка полягає в тому, що викладачі мають будувати ефективну стратегію для кожного курсу з використанням педагогічних прийомів та навчальних комунікаційних практик, моделювання педагогом майбутнього спілкування з аудиторією, організації безпосереднього спілкування з аудиторією, управління спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається, аналізу здійснення системи спілкування.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІЛКУВАННЯ ЯК ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА ТА СТУДЕНТА

2.1. Організація дослідження, обґрунтування методик та опис вибірки

Дослідження проводилося на базі Державного професійного закладу освіти «Самбірський професійний ліцей». Загальна вибірка становила 60 викладачів віком від 23 до 67 років, які, залежно від стажу професійної діяльності, склали три досліджувані групи: 1 група – до 10 років; 2 група – 11-20 років; 3 група – понад 20 років.

Також було досліджено 60 студентів: 30 респондентів – особи чоловічої, 30 – особи жіночої статі; вік – від 18 до 22 років. Це здобувачі вищої освіти 1-4 курсів Самбірського професійного ліцею.

В ході дослідження були використані наступні групи методів:

1. Загальнонаукові (теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження);

2. Діагностичні методи: спеціально розроблений для викладачів авторський опитувальник «Викладач у системі партнерських відносин» (Т. Артемчук, Б. Мамчак) (додаток А), методика «Тест комунікативних умінь» (Л. Міхельсон) (додаток Б), методика «Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування» (Ю. К. В'юнков) (додаток В), методика «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» (В. В. Бойко) (додаток Г);

3. Методи математичної обробки та інтерпретації даних.

Розглянемо більш детально опис запропонованих методик.

Спеціально розроблений для викладачів авторський опитувальник «Викладач у системі партнерських відносин» (Т. Артемчук, Б. Мамчак) спрямований на визначення найбільш значущих професійних та особистісних якостей педагога, необхідні йому для організації ефективної системи взаємодії зі студентами, і навіть виявлення основних критеріїв їх успішності. Також було здійснене анонімне анкетування студентів. Запропонована для заповнення анкета включала 30 питань, що стосувалися сприйняття різних аспектів

спілкування: техніки мови викладачів, використання викладачами невербальних компонентів спілкування (міміка, жестикуляція та інші), зовнішнього вигляду викладачів (переважно жінок), демонстрованого викладачем стилю педагогічного спілкування, здібності викладача організувати свою роботу та роботу в групі, сформованості комунікативної компетенції викладача (готовність спілкуватися саме зі студентами-іноземцями).

Усі позиції анкети мали форму твердження. Студент повинен був оцінити це твердження (обрати один із варіантів своєї реакції, відзначити, це дратує його (не подобається), є нормальним, на його думку, подобається, або він не знає, що відповісти). Останні три питання анкети стосувалися ставлення студента до навчального процесу, який організовує викладач, і вимагали відповіді у вільній формі.

Методика «Тест комунікативних умінь» (Л. Міхельсон), призначена для визначення рівня комунікативної компетентності та якості сформованості основних комунікативних умінь. За основу виявлення якості комунікативних умінь беруть способи спілкування: залежний, компетентний, агресивний, на чому було поставлено акцент у дослідженні.

Даний тест є різновидом тесту досягнень, тобто, побудований за типом завдання, у якого є правильна відповідь. У тесті передбачається певний еталонний варіант поведінки, що відповідає компетентному, впевненому, партнерському стилю. Ступінь наближення до зразка можна визначити за кількістю правильних відповідей. Опитувальник містить опис 27 комунікативних ситуацій. До кожної ситуації пропонується 5 можливих варіантів поведінки. За допомогою тесту можна визначити, якого типу реагування належить обраний варіант відповіді: впевненому, залежному чи агресивному. При цьому всі питання розділені авторами на 5 типів комунікативних ситуацій: ситуації, в яких потрібна реакція на позитивні висловлювання партнера; ситуації, у яких респондент має реагувати на негативні висловлювання; ситуації, в яких до респондента звертаються з проханням; ситуації розмови; ситуації, в яких потрібен прояв емпатії

(розуміння почуттів та станів іншої людини). Також виділені блоки вмінь: вміння надавати та приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка; реагування на справедливую критику; реагування на несправедливу критику; реагування на зачіпаючу, провокуючу поведінку з боку співрозмовника; вміння звернутися до однолітка із проханням; вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні»; вміння самому надати співчуття, підтримку; вміння самому приймати співчуття та підтримку з боку однолітків; вміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність; реагування на спробу вступити з тобою у контакт.

Методика «Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування» (Ю. К. В'юнкова) побудована на опитуванні. Досліджуваним пропонуються твердження, які необхідно співвіднести із власним досвідом роботи. За сумою балів, визначається рівень ефективності стилю спілкування: рівень 1 визначає демократичного педагога, який знає умови для організації тренінгів, спрямованих на загальний розвиток студентів; рівень 2 визначає знання основних умов організації навчання та безпосереднього спілкування зі студентами; рівень 3 свідчить про те, що для деяких стилів спілкування підходить, але інші можуть почуватися невпевнено при спілкуванні; рівень 4 свідчить, що педагог авторитарний, або, навпаки, надмірно опікуються студентами.

Методика «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» (В. В. Бойко) дозволяє виявити вміння керувати емоціями у спілкуванні. Методика являє собою опитувальник, який складається з 25 тверджень. За допомогою даної методики можна визначити наступні показники: невміння керувати емоціями, дозувати їх; неадекватний прояв емоцій; негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій; домінування негативних емоцій; небажання зближуватися з людьми на емоційній основі:

За інтерпретацією результатів надається наступна можливість розуміння результатів, а саме: чим більша сума набраних балів, тим очевидніша емоційна проблема у повсякденному спілкуванні. Однак, якщо набрано дуже мало балів

(0-2), то це свідчення нещирості у відповідях, або погане бачення себе з боку. Якщо ж набрано не більше 5 балів, емоції зазвичай не заважають спілкуватися з партнерами; 6-8 балів – існують деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні; 9-12 балів – свідчення того, що емоції «на кожен день» певною мірою ускладнюють взаємодію з партнерами; 13 балів і більше – емоції явно заважають встановлювати контакти з людьми, можлива, схильні до будь-яких дезорганізуючих реакцій або станів.

2.2. Аналіз результатів дослідження

З метою реалізації четвертого завдання нашого дослідження спілкування як взаємодія педагога та студента нами було застосовано комплекс психодіагностичних методик, результати яких піддавалися кількісному та якісному аналізу.

За допомогою авторського опитувальника для викладачів «Викладач у системі партнерських відносин» спрямований на визначення найбільш значущих професійних та особистісних якостей педагога, необхідні йому для організації ефективної системи взаємодії зі студентами, і навіть виявлення основних критеріїв їх успішності виявлено наступні показники:

Перший етап дослідження був спрямований на виявлення значущих критеріїв, що характеризують систему взаємовідносин «педагог – студент» з точки зору двох показників «оптимальні» і «ті, що не склалися».

Таблиця 1.1

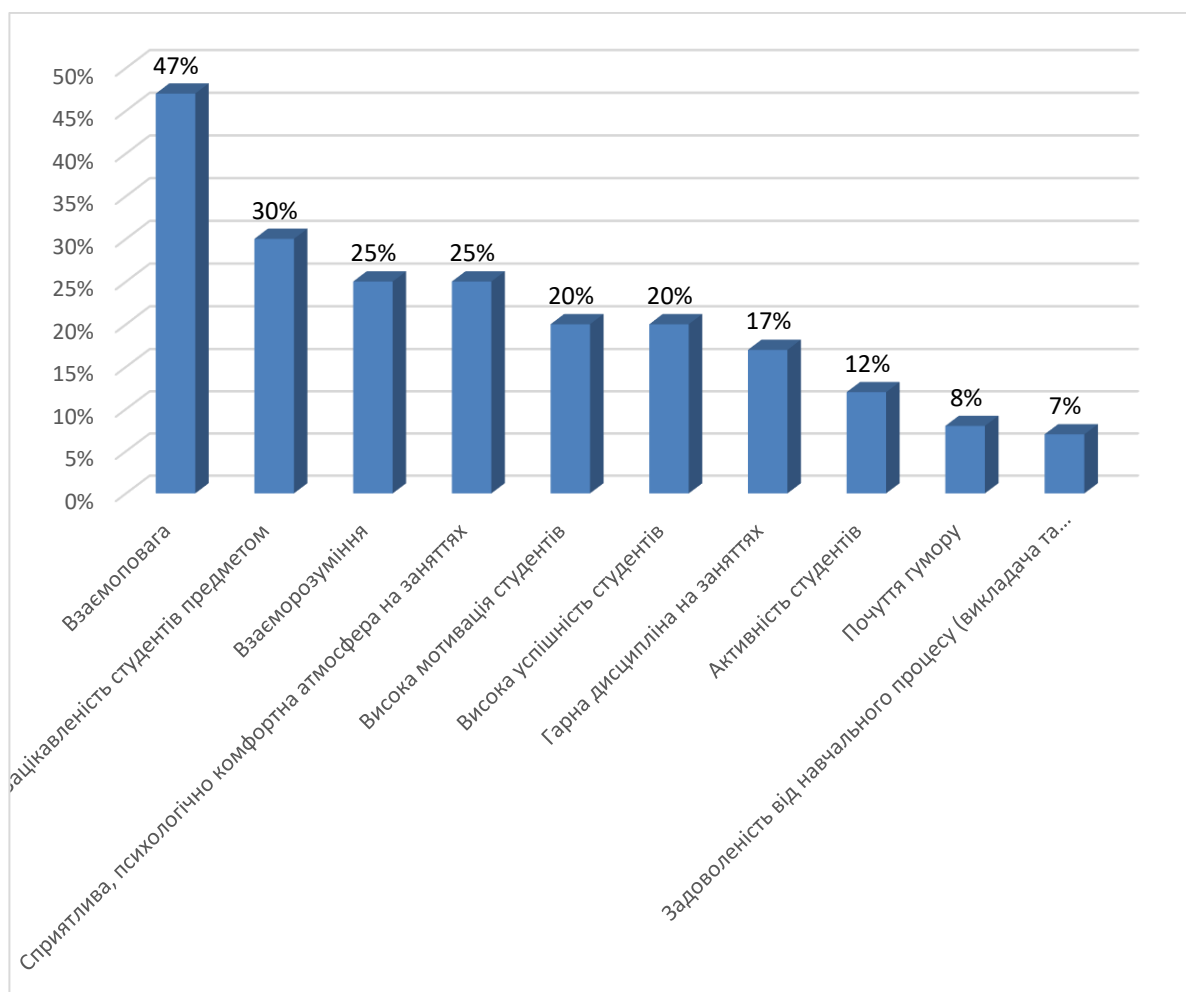
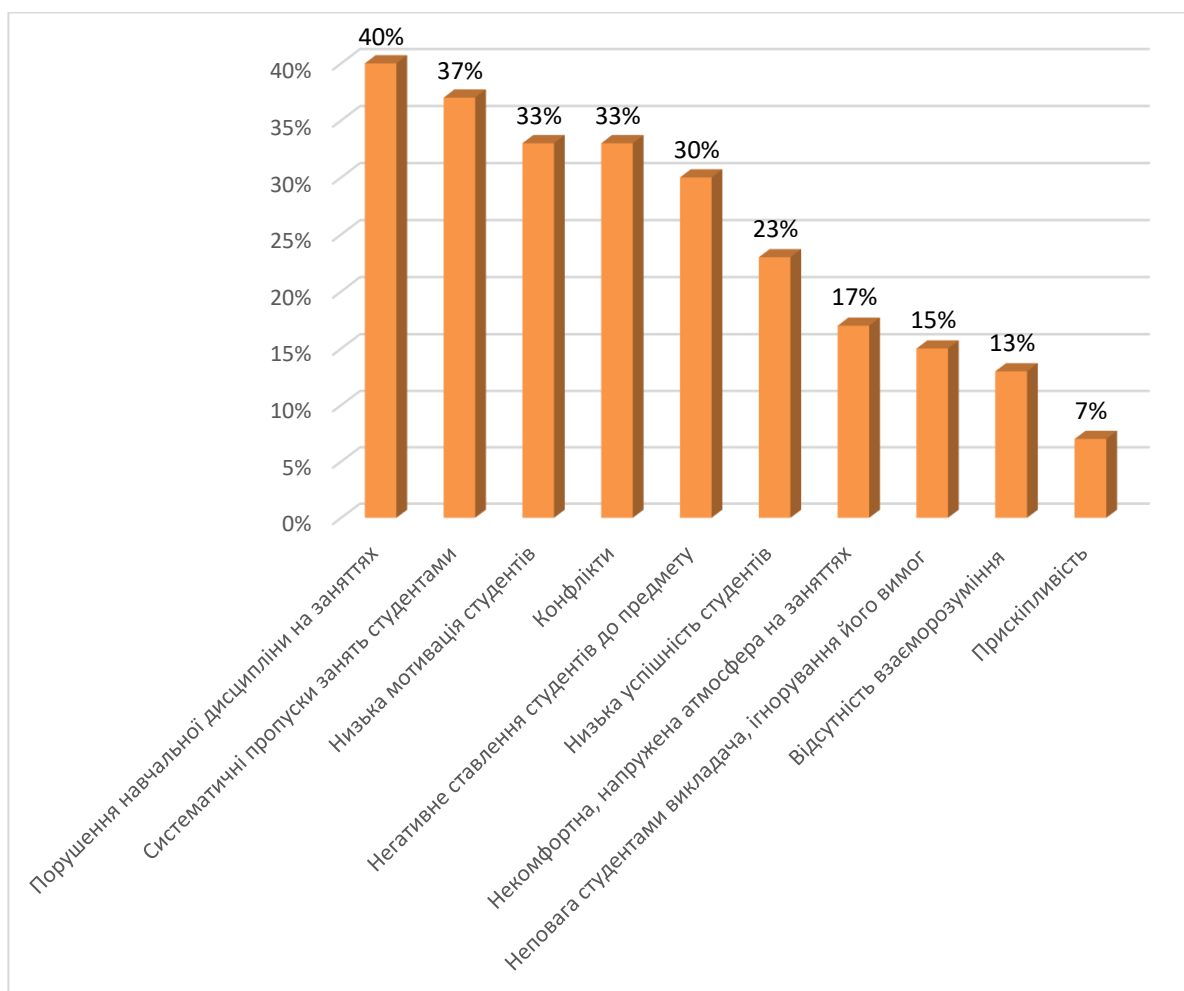

Рис. 1.1. Показники оптимальних взаємин у системі «педагог – студент»

Отримані результати свідчать про те, що, на думку викладачів, найбільш значущими показниками відносин зі студентами є взаємоповага (47%), зацікавленість студентів (30%), взаєморозуміння (25%), комфортна атмосфера на заняттях (25%), висока мотивація та успішність студентів (20% та 20% відповідно). Отже, найбільше значення у відносинах зі студентами є взаємоповага та зацікавленість студентів. Менше значення мають гарна дисципліна на заняттях, активність студентів, почуття гумору та задоволеність від навчального процесу (викладача та студентів).

Рис. 1.2. Показники взаємин, що не склалися, у системі «педагог – студент»

Отримані результати свідчать про те, що такі показники, як порушення дисципліни (40%), систематичні пропуски занять (37%), низька мотивація (33%), часті конфлікти (33%), негативне ставлення студентів до предмету (30%), а також низька успішність (23%), були відзначені викладачами як маркери взаємовідносин, що не склалися. Отже, найбільше значення, як маркери взаємовідносин, що не склалися, є порушення дисципліни та систематичні пропуски занять. Менше значення мають некомфортна, напружена атмосфера на заняттях, неповага студентами викладача, ігнорування його вимог, відсутність взаєморозуміння та прискіпливість.

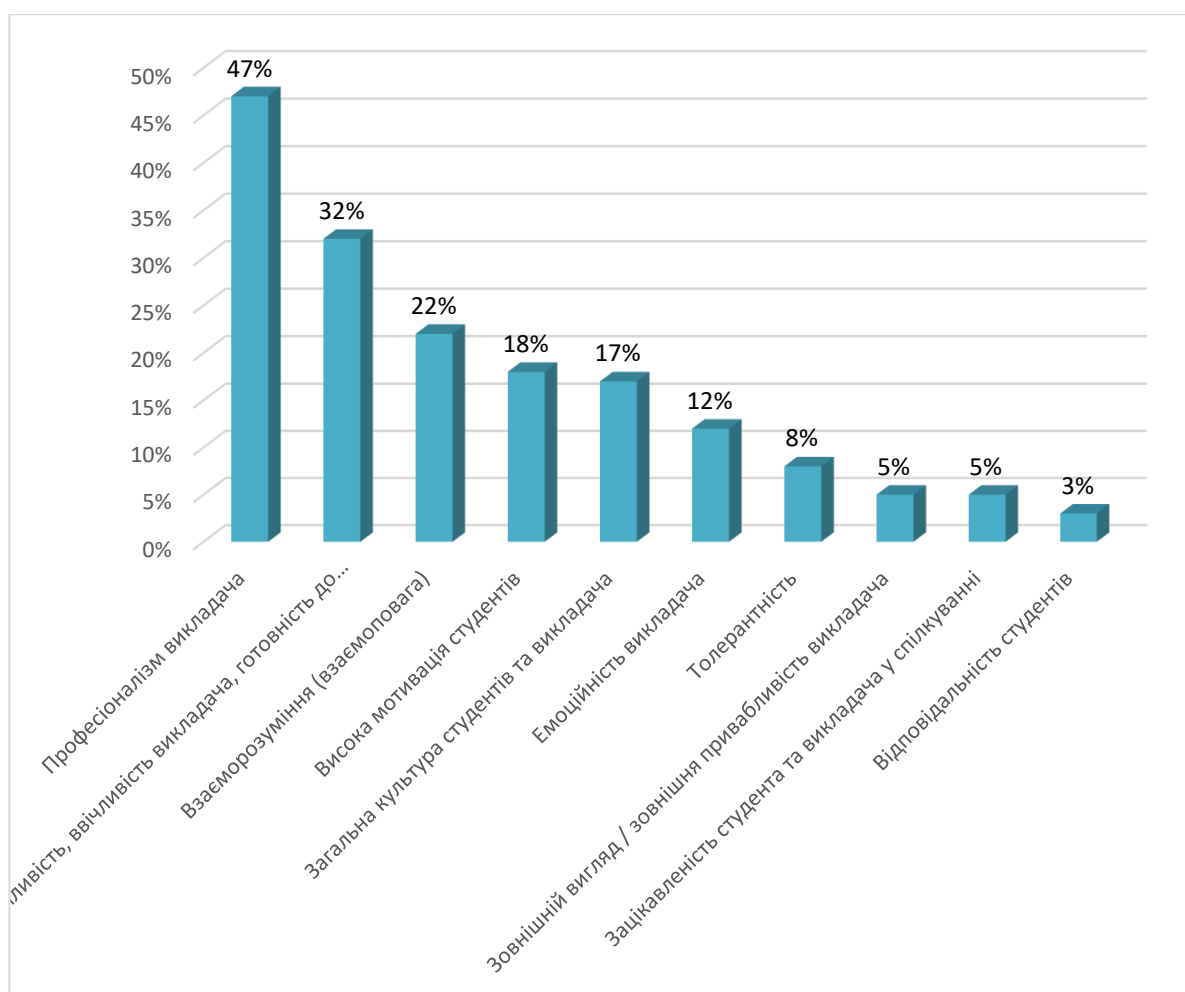
Аналізуючи отримані результати з позиції професійного стажу викладачів, можна відзначити схожість суджень у педагогів 1-ї та 2-ї групи щодо показників оптимальних взаємин. Зокрема, до них вони віднесли, перш за

все, взаємоповагу, взаєморозуміння та високу мотивацію студентів. Тоді як для викладачів 3-ї групи найбільш вагомими показниками стали інтерес студентів до предмету, успішність, а також сприятлива атмосфера на заняттях. Характеризуючи систему відносин, що не склалися, можна відзначити, що педагоги зі стажем професійної діяльності менше 10 років (1-я група) основними показниками вважають порушення студентами навчальної дисципліни та негативне ставлення до предмета; викладачі зі стажем професійної діяльності 11-20 років (2 група) – порушення навчальної дисципліни, часті конфлікти, низька мотивація студентів; викладачі зі стажем професійної діяльності понад 20 років – систематичні пропуски студентами занять, низьку успішність, часті конфлікти. Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що, на думку більш досвідчених викладачів, основне завдання педагога полягає, перш за все, у тому, щоб викликати у студентів інтерес до предмета, а також сприяти співпраці та підтримці на заняттях психологічно комфортної, доброзичливої атмосфери.

Отже, якщо педагогу вдається реалізувати ці завдання, формат взаємовідносин зі студентами можна буде охарактеризувати як сприятливий, що сприяє плідній роботі та співпраці. Навпаки, якщо викладачеві не вдається сформуванню та утримати інтерес студентів, то, на думку педагогів, це може стати причиною формування та розвитку несприятливих взаємин у діаді «педагог – студент», негативними наслідками яких можуть бути пропуски занять, низька мотивація та успішність студентів, а також наявність частих конфліктів. Отже, у разі спілкування у системі «педагог – студент» здійснюватиметься переважно у форматі досліджуваного предмету. Таким чином, саме предмет визначатиме специфіку та характер відносин між викладачем та студентами: ставлення до предмета визначає ставлення студента до викладача та викладача – до студентів.

Думка викладачів 1-ї групи дещо відрізняється. Вони вважають, що важливо встановити зі студентами відносини, основою яких будуть взаємоповага і взаєморозуміння. Отже, у цьому випадку педагогічне

спілкування набуде більш особистісний, партнерський характер і ставлення до предмета безпосередньо залежатиме від комунікативних здібностей викладача, зокрема, від його вміння вибудувати даний формат взаємовідносин зі студентами. Якщо педагогу вдасться реалізувати це завдання, це сприятиме формуванню високої мотивації та інтересу до предмета з боку студентів. Наступний етап нашого дослідження був присвячений виявленню основних факторів, що надають сприятливий вплив на становлення взаємин у системі «педагог – студент».

Рис. 1.3. Фактори, що мають сприятливий вплив на встановлення взаємовідносин у системі «педагог – студент»

Як бачимо, основними факторами, що сприятливо впливають на встановлення оптимальних взаємин викладача зі студентами, є професіоналізм

викладача (47%), доброзичливе ставлення викладача до студентів (32%), взаєморозуміння та взаємоповага (22%). Отже, найбільш значущим фактором, що сприятливо впливає на встановлення оптимальних взаємин викладача зі студентами, є професіоналізм викладача. Менш важливими є висока мотивація студентів, загальна культура студентів та викладача, емоційність викладача, толерантність, зовнішній вигляд / зовнішня привабливість викладача, зацікавленість студента та викладача у спілкуванні, та відповідальність студентів.

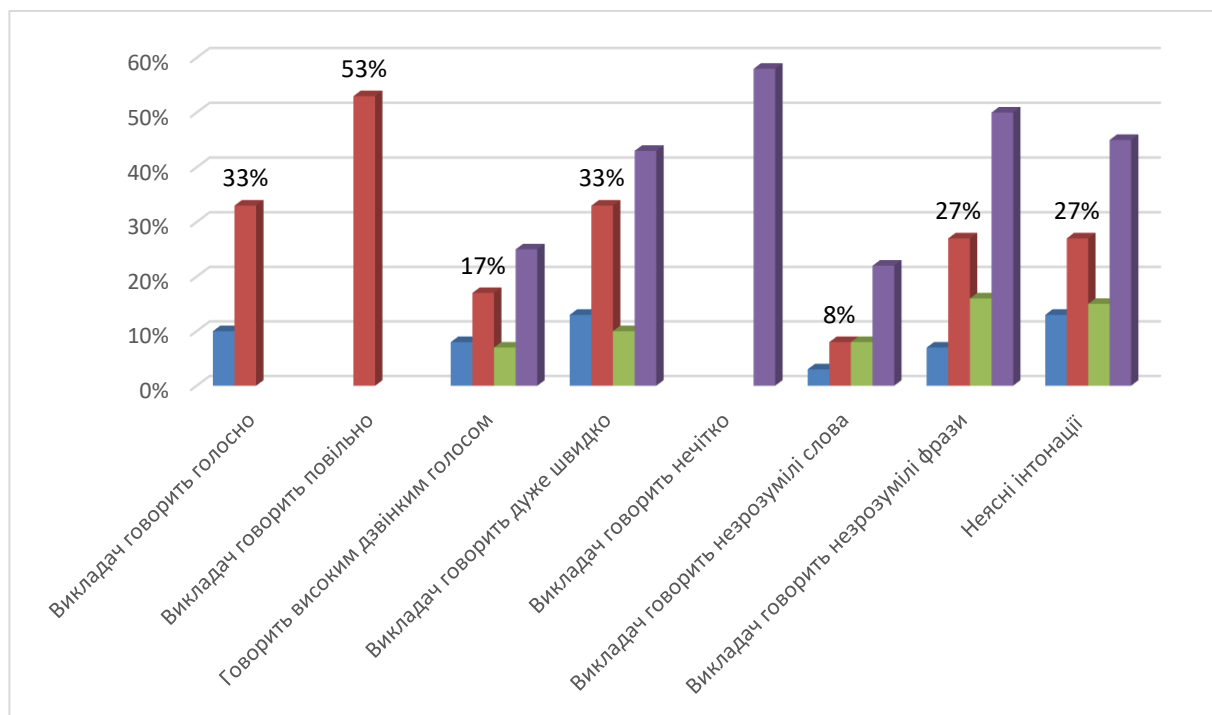
Викладачі 2-ї та 3-ї груп вважають, що основу формування відносин зі студентами становить професіоналізм самого педагога. Зокрема, найбільш істотну роль тут набувають такі професійно значущі якості викладача, як цікава форма подання інформації, знання предмета, широкий кругозір, справедливість та педагогічний такт, а також вміння побачити та розкрити сильні сторони студентів. Думка викладачів 1-ї групи відмінна від двох інших. Вони вважають, що сприятливі та комфортні для обох сторін відносини можливі лише якщо вони будуть будуватися на взаємній повазі та довірі.

За даними анкетування студентів, нами були отримані такі результати.

1. Відповіді на першу групу питань (про техніку мови викладача) показали, що студентів анітрохи не дратує 33% (20 осіб) і навіть подобається 10% (6 осіб), якщо викладач говорить голосно; здається абсолютно нормальним 53% (32 осіб), якщо викладач говорить повільно; дратує 25% (15 осіб), якщо він говорить високим дзвінким голосом, нормальним це вважають 17% (10 осіб), подобається це 8% (5 особам), 7% (4 особи) не знають, що відповісти. Дратує 43% (26 осіб), якщо викладач говорить дуже швидко, нормальним це вважають 33% (20 осіб), 13% (8 особам) це навіть подобається, 10% (6 осіб) не знають, що відповісти. Більшість студентів 58% (35 осіб) хотіли б, щоб викладач говорив чітко, відокремлюючи одне слово від іншого; 22% (13 людей) починають нервувати і дратуватися, коли чують від викладача незрозумілі слова, 8% (5 осіб) вважають це нормальним, 3% (2 особам) це навіть подобається, 8% (5 осіб) не знають, що відповісти.

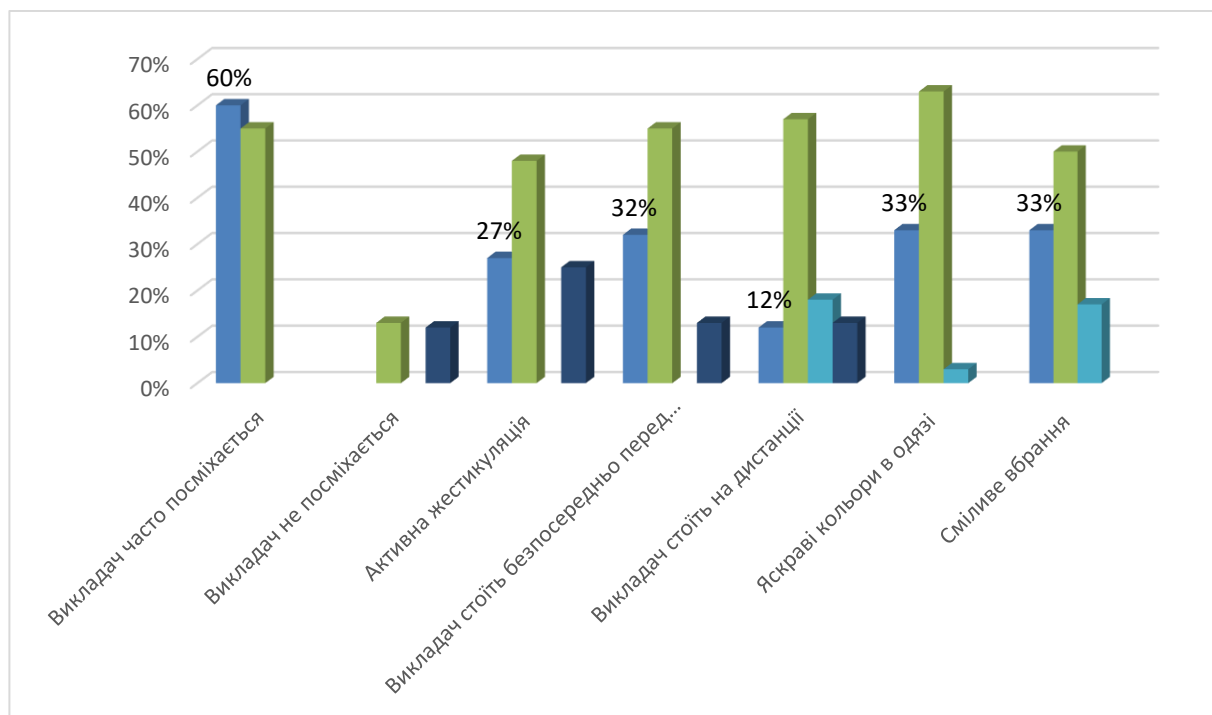
Довгі незрозумілі фрази змушують нервувати 50% (30 чоловік), 27% (16 осіб) вважають це нормальним у мові викладача, подобається 7% (4 людям) та ще 16% (10 осіб) не знають, що відповісти. Виявилось, що студентів дратують неясні інтонації кінця речення 45% (27 відповідей), 27% (16 осіб) вважають це нормальним, 13% (8 особам) подобається, а 15% (9 осіб) не знають, що відповісти.

Рис. 1.4. Результати анкетування студентів про техніку мови викладача

2. Відповідаючи на запитання щодо невербальних компонентів педагогічного спілкування, студенти зазначили, що – нормально 55% (24 осіб) і навіть добре 60% (36 осіб), якщо викладач часто посміхається; при цьому лише 12% (7 осіб) дратує, якщо він не посміхається зовсім, 13% (8 людей) вважають це нормальним. Активна жестикуляція дратує 25% (15 осіб), 48% (29 особам) здається нормальною, 27% (16 особам) подобається. Нормальною вважають студенти позицію викладача перед слухачами 55% (33 особи), 32% (19 особам) подобається, коли викладач стоїть безпосередньо перед студентами, дратує це 13% (8 осіб); при цьому знаходження викладача під час заняття на дистанції 57% (34 особи) вважають нормальним, 13% (8 особам) це не подобається,

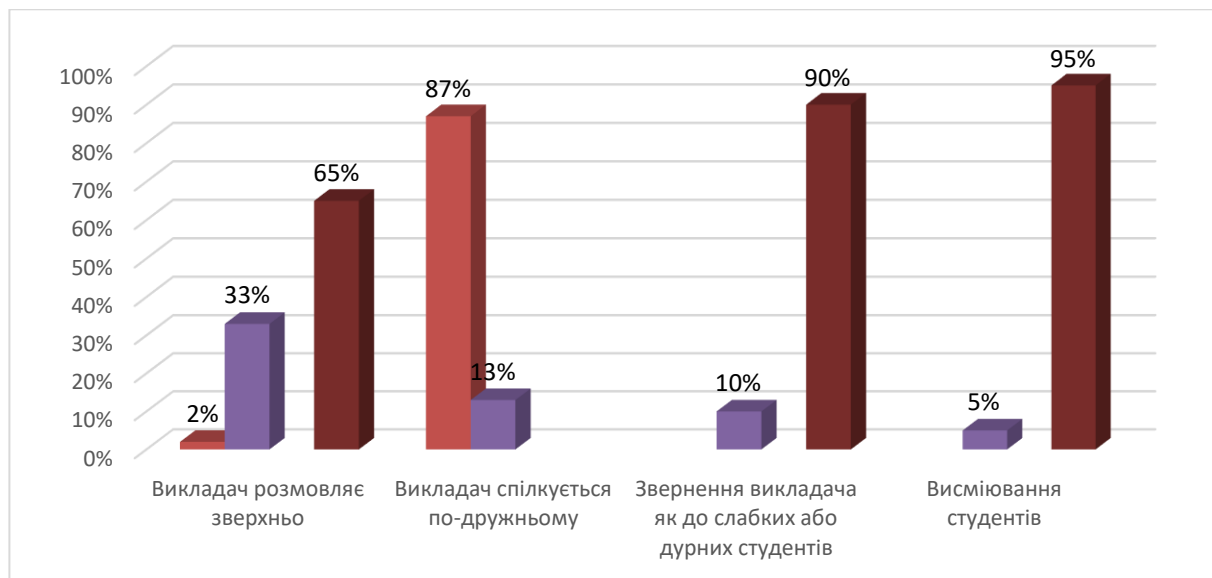
подобається лише 12% (7 особам), 18% (11 осіб) не знають, що сказати. Яскраві кольори в одязі (жінок-викладачів) вважають нормальним 63% (38 осіб), подобаються 33% (20 студентам) і лише 3% (2 осіб) не знає, що сказати. Сміливе вбрання (строкаті речі, короткі подоли, вузькі штани) вважають нормальним 50% (30 осіб), 33% (20 особам) це подобається, але 17% (10 людей) відмовилися відповідати на це запитання.

Рис. 1.5. Результати анкетування студентів про невербальні компоненти педагогічного спілкування

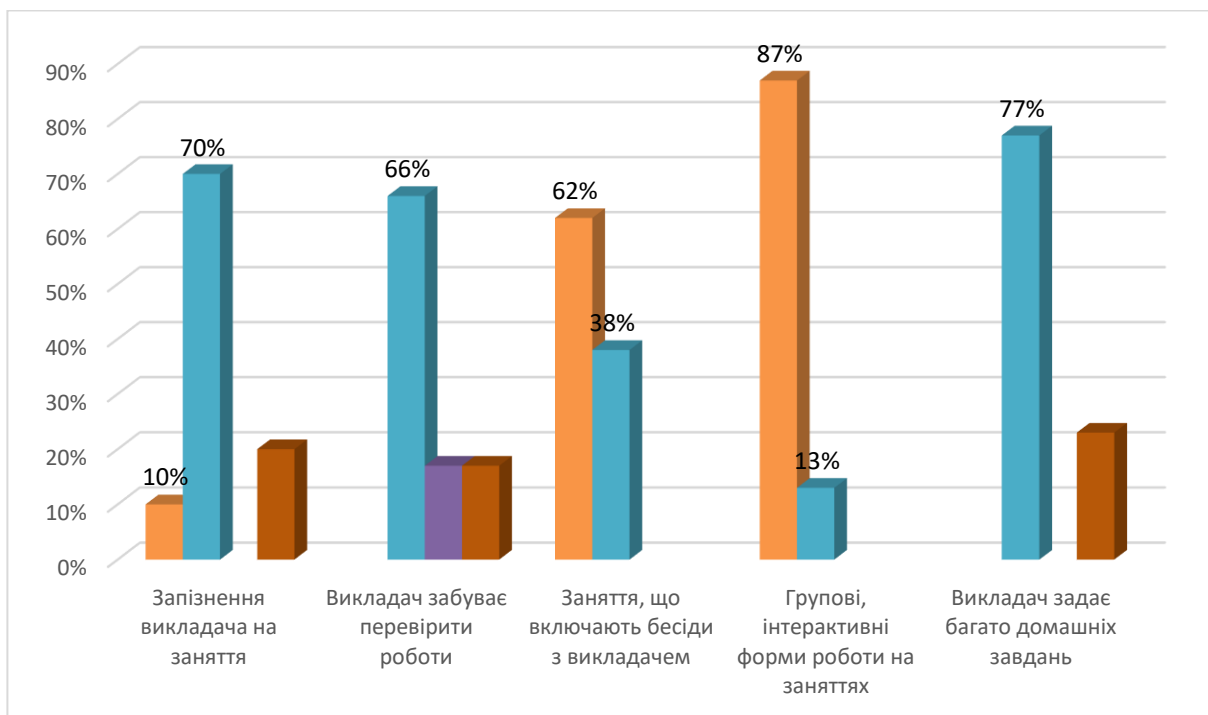
3. Відповіді на питання, пов'язані зі стилем педагогічного спілкування, показали, що студентам – не подобається 65% (39 осіб), коли викладач розмовляє зверхньо, командує; 33% (20 осіб) готові з цим миритися; подобається такий стиль спілкування лише одному студенту. Більшість студентів 87% (52 особи) вважали за краще, щоб викладач спілкувався з ними по-дружньому, як із рівними собі; ще 13% (8 осіб) вважають таке спілкування нормальним. Абсолютно нетерпимим студенти вважають звернення викладача до них як до слабких або дурних студентів 90% (54 людини), тільки 10% (6

осіб) вважають це нормальним. Небезпечною є тактика висміювання студентів, вона дратувала б 95% (57 осіб), тільки 5% (3 людей) вважали б це нормальним.

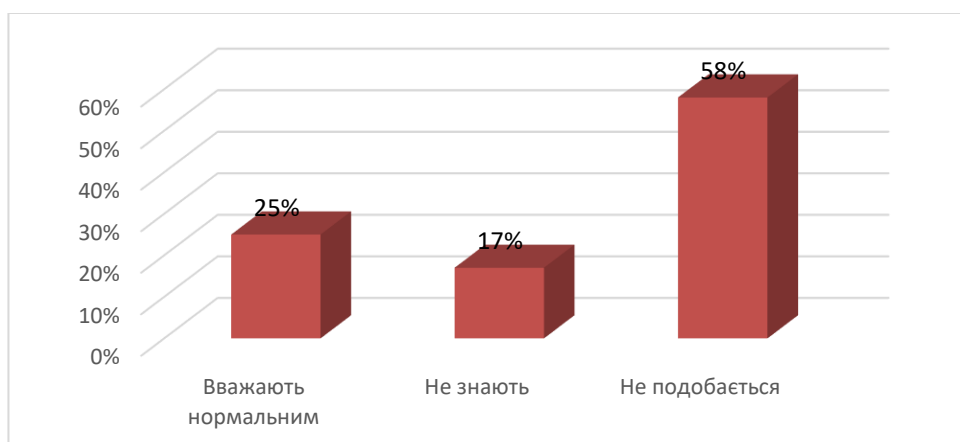
Рис. 1.6. Результати анкетування студентів про стиль педагогічного спілкування

4. Оцінюючи здатності викладача організувати свою роботу та роботу в групі, студенти зазначили, що для них – запізнення викладача на заняття не є дратівливим фактором (тільки 20% (12 осіб) не сприймають цього), 70% (42 осіб) вважають запізнення нормальним, але подобається це лише 6 студентам. Якщо викладач забуває перевірити роботи, це не до вподоби 17% (10 студентам), нормальним це вважають 66% (40 осіб), 17% (10 осіб) не знають, як це оцінити. Студентам подобаються 62% (37 осіб) заняття, що включають бесіди з викладачем, 38% (23 особи) вважають такі заняття нормальними. Ще більше залучають студентів 87% (52 осіб) групові, інтерактивні форми роботи на заняттях (для 13% (8 студентів) це нормально). Більшість студентів вважають цілком нормальним 77% (46 осіб), якщо викладач задає багато домашніх завдань. Не подобаються великі домашні завдання 23% (14 студентам).

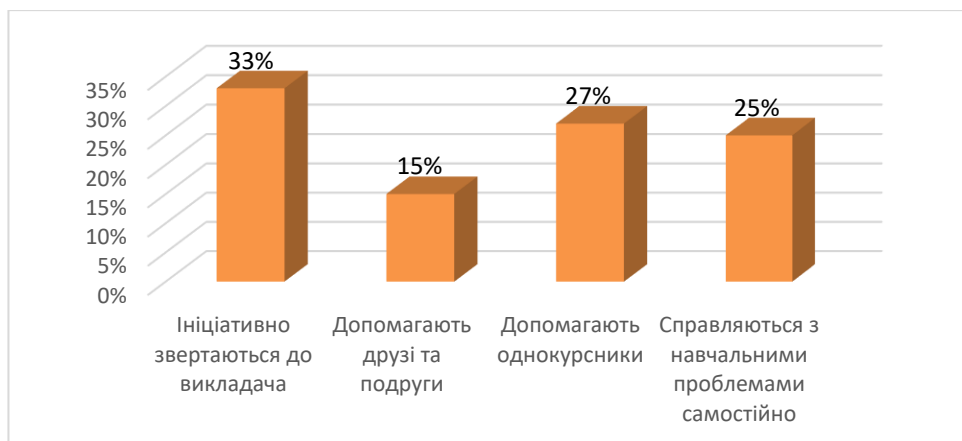
Рис. 1.7. Результати анкетування студентів про здатність викладача організувати свою роботу та роботу в групі

5. Говорячи про сформованість комунікативної компетенції викладача (готовність спілкуватися зі студентами, допомогти їм), студенти зазначили, що вони розраховують на допомогу викладача. Якщо він не пропонує їм допомогу, це неприємно дивує, дратує 58% (35 осіб), нормальним це вважають лише 25% (15 осіб), 17% (10 осіб) не знають, що відповісти.

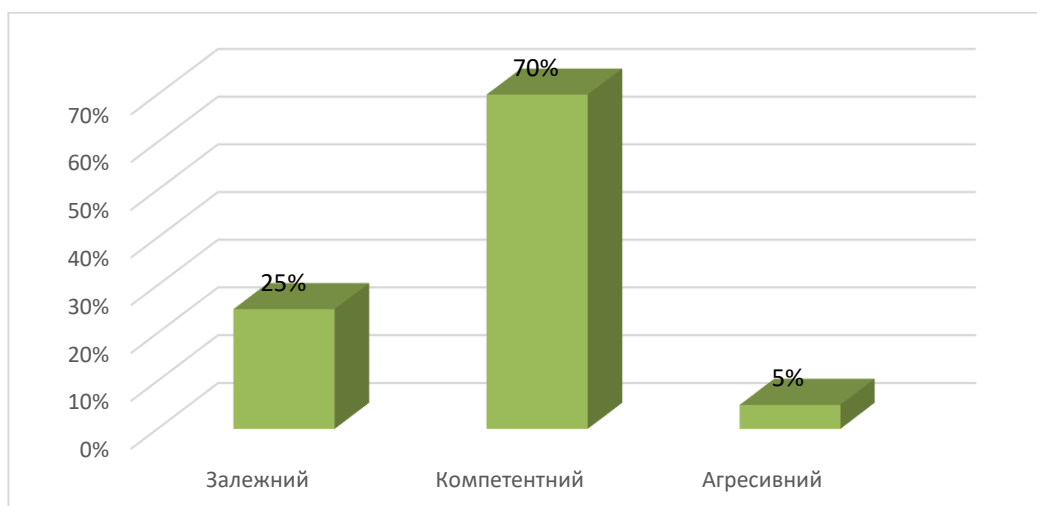
Рис. 1.8. Результати анкетування студентів про готовність спілкуватися зі студентами

При цьому 33% (20 осіб) ініціативно звертаються до викладача, 15% (9 особам) допомагають друзі та подруги, 27% (16 особам) – однокурсники, решта 25% (15 осіб) справляються з навчальними проблемами самостійно.

Рис. 1.9. Результати анкетування студентів про готовність допомогти студентам

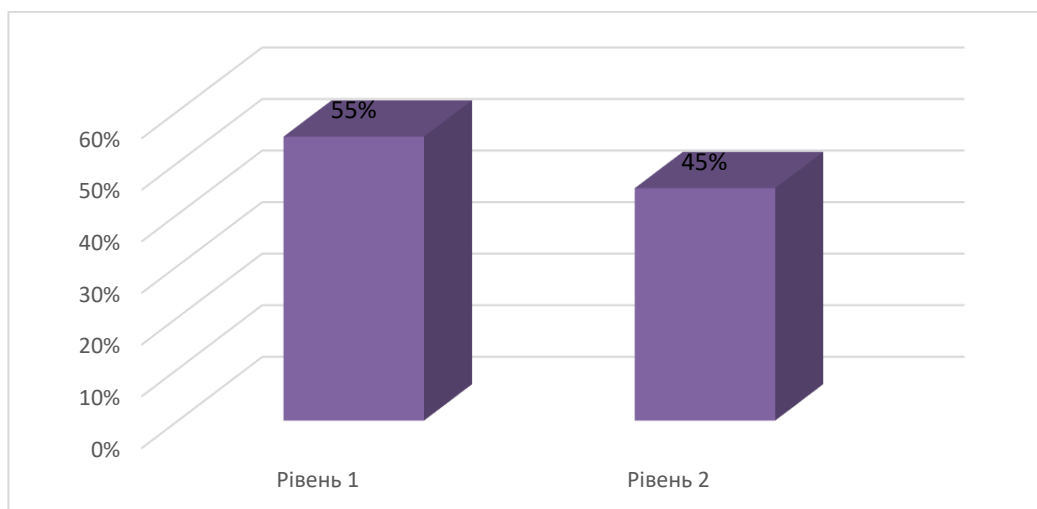
В результаті використання методики «Тест комунікативних умінь» Л. Міхельсона, нами була здійснена оцінка залежного, компетентного та агресивного способу спілкування студентів.

Рис. 1.10. Оцінка способів спілкування студентів

Опитування показало, що студенти іноді зазнають труднощів при спілкуванні з викладачами: не вміють правильно поставити запитання, уточнити завдання, відчують труднощі у розумінні, не завжди звертають увагу на невербальні сигнали, не вміють слухати та контролювати свій емоційний стан.

За результатами методики Ю. К. В'юнкова «Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування» ми встановили, що:

Рис. 1.11. Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування

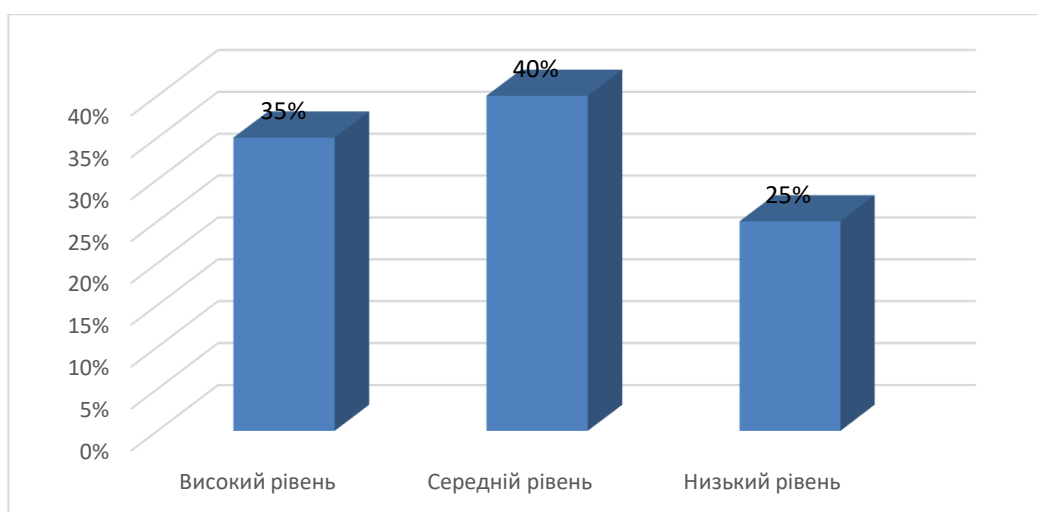
1. Більшість відповідей (55%) відповідає рівню 1 за кількістю балів. Це свідчить про те, що викладачі, які входять у цю групу, є демократичними, знають умови організації навчання, спрямованого на загальний розвиток студентів. Успішно їм вдається враховувати у своїй роботі індивідуальні особливості молодої людини. Такі викладачі здатні стимулювати розвиток колективу. Їхні підопічні зацікавлені у спілкуванні з ними.

2. Найменша частина відповідей (45%) відповідає рівню 2 за кількістю балів. Викладачі з цієї групи знають основні умови організації навчання та спілкування безпосередньо зі студентами. В інтересах підвищення ефективності переведення у повсякденну практику вони повинні створювати ситуації для

розвитку самостійності, індивідуальної творчості та сприяти іншим ініціативам, спрямованим на розвиток знань та досвіду студентів.

Здійснене дослідження показало, що найбільш конструктивний стиль педагогічного спілкування та взаємодії (демократичний) пов'язаний з найбільшою кількістю психологічних факторів, тоді як особистісні фактори, що характеризують індивідуальні особливості викладачів, надають перевагу особистісним характеристикам та психологічним ресурсам.

За результатами методики В. В. Бойко «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» встановлено:

Рис. 1.12. Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні

Отже, 35% респондентів характеризуються високим рівнем емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні, свідчить про відсутність емоційних проблем у спілкуванні та відповідає ефективній взаємодії. У 40% студентів спостерігається середній рівень, притаманні деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. Низький рівень емоційних бар'єрів у спілкуванні, який ускладнює взаємодію, у 25% студентів. Це свідчить про невміння керувати емоціями, домінування негативних емоцій, небажання зближуватися з людьми на емоційній основі.

Висновок до розділу II

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що викладачі вказують комунікативні характеристики як показники ефективної взаємодії та співпраці зі студентами, проте не відзначають їх як компоненти структури професіоналізму педагога. Тобто, сучасні викладачі усвідомлюють, що, змінивши формат взаємовідносин зі студентами, впровадивши в них елементи партнерства та співробітництва, можна підвищити ефективність освітнього процесу (мотивацію, інтерес, успішність студентів). Поряд з цим, особистісні та професійні якості викладача, необхідні для організації ефективної партнерської взаємодії, вони не включають до складу професійної компетенції педагога. Отже, існує необхідність в усвідомленні викладачами комунікативних навичок, які необхідні для переходу на новий формат відносин зі студентами, побудованими на засадах гуманізму, співпраці та партнерства.

На думку викладачів, найбільш значущими показниками відносин зі студентами є взаємоповага (47%), зацікавленість студентів (30%), взаєморозуміння (25%), комфортна атмосфера на заняттях (25%), висока мотивація та успішність студентів (20% та 20% відповідно). Отже, найбільше значення у відносинах зі студентами є взаємоповага та зацікавленість студентів. Менше значення мають гарна дисципліна на заняттях, активність студентів, почуття гумору та задоволеність від навчального процесу (викладача та студентів).

Такі показники, як порушення дисципліни (40%), систематичні пропуски занять (37%), низька мотивація (33%), часті конфлікти (33%), негативне ставлення студентів до предмету (30%), а також низька успішність (23%), були відзначені викладачами як маркери взаємовідносин, що не склалися. Отже, найбільше значення, як маркери взаємовідносин, що не склалися, є порушення дисципліни та систематичні пропуски занять. Менше значення мають некомфортна, напружена атмосфера на заняттях, неповага студентами викладача, ігнорування його вимог, відсутність взаєморозуміння та прискіпливість.

Основними факторами, що сприятливо впливають на встановлення оптимальних взаємин викладача зі студентами, є професіоналізм викладача (47%), доброзичливе ставлення викладача до студентів (32%), взаєморозуміння та взаємоповага (22%). Отже, найбільш значущим фактором, що сприятливо впливає на встановлення оптимальних взаємин викладача зі студентами, є професіоналізм викладача. Менш важливими є висока мотивація студентів, загальна культура студентів та викладача, емоційність викладача, толерантність, зовнішній вигляд / зовнішня привабливість викладача, зацікавленість студента та викладача у спілкуванні, та відповідальність студентів.

За даними анкетування студентів про техніку мови викладача було встановлено, що студентів не дратує 33% і навіть подобається 10%, якщо викладач говорить голосно; здається абсолютно нормальним 53%, якщо викладач говорить повільно; дратує 25%, якщо він говорить високим дзвінким голосом, нормальним це вважають 17%, подобається це 8%, 7% не знають, що відповісти. Дратує 43%, якщо викладач говорить дуже швидко, нормальним це вважають 33%, 13% це навіть подобається, 10% не знають, що відповісти. Більшість студентів 58% хотіли б, щоб викладач говорив чітко, відокремлюючи одне слово від іншого; 22% починають нервувати і дратуватися, коли чують від викладача незрозумілі слова, 8% вважають це нормальним, 3% це навіть подобається, 8% не знають, що відповісти.

Довгі незрозумілі фрази змушують нервувати 50%, 27% вважають це нормальним у мові викладача, подобається 7% та ще 16% не знають, що відповісти. Виявилося, що студентів дратують неясні інтонації кінця речення 45%, 27% вважають це нормальним, 13% подобається, а 15% не знають, що відповісти.

За даними анкетування студентів про невербальні компоненти педагогічного спілкування було встановлено, що для студентів нормально 55% і навіть добре 60%, якщо викладач часто посміхається; при цьому лише 12% дратує, якщо він не посміхається зовсім, 13% вважають це нормальним.

Активна жестикуляція дратує 25%, 48% здається нормальною, 27% подобається. Нормальною вважають студенти позицію викладача перед слухачами 55%, 32% подобається, коли викладач стоїть безпосередньо перед студентами, дратує це 13%; при цьому знаходження викладача під час заняття на дистанції 57% вважають нормальним, 13% це не подобається, подобається лише 12%, 18% не знають, що сказати. Яскраві кольори в одязі вважають нормальним 63%, подобаються 33% і лише 3% не знає, що сказати. Сміливе вбрання вважають нормальним 50%, 33% це подобається, але 17% відмовилися відповідати на це запитання.

За даними анкетування студентів про про стиль педагогічного спілкування було встановлено, що 65% студентам не подобається, коли викладач розмовляє зверхньо, командує; 33% готові з цим миритися; подобається такий стиль спілкування лише одному студенту. Більшість студентів 87% вважали за краще, щоб викладач спілкувався з ними по-дружньому, як із рівними собі; ще 13% вважають таке спілкування нормальним. Абсолютно нетерпимим студенти вважають звернення викладача до них як до слабких або дурних студентів 90%, тільки 10% вважають це нормальним. Небезпечною є тактика висміювання студентів, вона дратувала б 95%, 5% вважали б це нормальним.

За даними анкетування студентів про здатність викладача організувати свою роботу та роботу в групі було встановлено, що для студентів запізнення викладача на заняття не є дратівливим фактором (20% не сприймають цього), 70% вважають запізнення нормальним, але подобається це лише 10% студентам. Якщо викладач забуває перевірити роботи, це не до вподоби 17%, нормальним це вважають 66%, 17% не знають, як це оцінити. Студентам подобаються 62% заняття, що включають бесіди з викладачем, 38% вважають такі заняття нормальними. Ще більше залучають студентів 87% групові, інтерактивні форми роботи на заняттях (для 13% це нормально). Більшість студентів вважають цілком нормальним 77%, якщо викладач задає багато домашніх завдань. Не подобаються великі домашні завдання 23%.

Щодо сформованості комунікативної компетенції викладача, студенти зазначили, що вони розраховують на допомогу викладача. Якщо він не пропонує їм допомогу, це неприємно дивує, дратує 58%, нормальним це вважають лише 25%, 17% не знають, що відповісти.

При цьому 33% ініціативно звертаються до викладача, 15% допомагають друзі та подруги, 27% – однокурсники, решта 25% справляються з навчальними проблемами самостійно.

За результатами «Тесту комунікативних умінь» Л. Міхельсона, нами була здійснена оцінка залежного, компетентного та агресивного способу спілкування студентів, що склала 25%, 70% та 5% відповідно. Студенти іноді зазнають труднощів при спілкуванні з викладачами: не вміють правильно поставити запитання, уточнити завдання, відчують труднощі у розумінні, не завжди звертають увагу на невербальні сигнали, не вміють слухати та контролювати свій емоційний стан.

За результатами «Оцінки ефективності стилю педагогічного спілкування» ми встановили, що більшість відповідей (55%) відповідає рівню 1 за кількістю балів, тобто, викладачі, які входять у цю групу, є демократичними, знають умови організації навчання, спрямованого на загальний розвиток студентів. Найменша частина відповідей (45%) відповідає рівню 2 за кількістю балів, тобто, викладачі з цієї групи знають основні умови організації навчання та спілкування безпосередньо зі студентами.

Здійснене дослідження показало, що найбільш конструктивний стиль педагогічного спілкування та взаємодії (демократичний) пов'язаний з найбільшою кількістю психологічних факторів, тоді як особистісні фактори, що характеризують індивідуальні особливості викладачів, надають перевагу особистісним характеристикам та психологічним ресурсам.

За результатами «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» встановлено, що 35% респондентів характеризуються високим рівнем емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні, 40% – середнім рівнем, 25% – низьким рівнем.

Результати анкетування студентів показують, що студенти цілком адекватно оцінюють викладачів, мотивовані, готові до навчальної діяльності, досить терпляче сприймають авторитарний стиль педагогічної діяльності, але вітають університетське демократичне середовище. Результати анкетування показують, що студенти дуже розраховують на допомогу викладачів у подоланні труднощів, їхню доброзичливість, чуйність.

ВИСНОВКИ

Розглянули наукові підходи дослідження спілкування як взаємодію та дійшли висновку про те, що спілкування – це багатопланове утворення, структура якого включає соціально-перцептивний, рефлексивний та емоційний компоненти. Соціально-перцептивний компонент розкриває спонукальну регуляцію спілкування для людей з урахуванням аналізу їх дій, вчинків, особистісних якостей і очікувань. Залежно від особливостей іншої людини, спонукання суб'єкта спілкування приймає різні змістовно-динамічні характеристики, відбиваючись на розвитку рефлексивного та емоційного компонентів спілкування.

Охарактеризували основні функції та види спілкування у діяльності педагога, серед них: проєктувальна, конструктивна, інформаційна, контролююча, комунікативна і координуюча. Основними видами спілкування є спілкування зі зворотним зв'язком, візуальне спілкування та активне слухання.

Визначили специфіку спілкування у контексті взаємодії «викладач-студент», яка полягає в тому, що викладачі мають будувати ефективну стратегію для кожного курсу з використанням педагогічних прийомів та навчальних комунікаційних практик, моделювання педагогом майбутнього спілкування з аудиторією, організації безпосереднього спілкування з аудиторією, управління спілкуванням у педагогічному процесі, що розвивається, аналізу здійснення системи спілкування.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що викладачі вказують комунікативні характеристики як показники ефективної взаємодії та співпраці зі студентами, проте не відзначають їх як компоненти структури професіоналізму педагога. Тобто, сучасні викладачі усвідомлюють, що, змінивши формат взаємовідносин зі студентами, впровадивши в них елементи партнерства та співробітництва, можна підвищити ефективність освітнього процесу (мотивацію, інтерес, успішність студентів). Поряд з цим, особистісні та професійні якості викладача, необхідні для організації ефективної партнерської

взаємодії, вони не включають до складу професійної компетенції педагога. Отже, існує необхідність в усвідомленні викладачами комунікативних навичок, які необхідні для переходу на новий формат відносин зі студентами, побудованими на засадах гуманізму, співпраці та партнерства.

На думку викладачів, найбільш значущими показниками відносин зі студентами є взаємоповага (47%), зацікавленість студентів (30%), взаєморозуміння (25%), комфортна атмосфера на заняттях (25%), висока мотивація та успішність студентів (20% та 20% відповідно). Отже, найбільше значення у відносинах зі студентами є взаємоповага та зацікавленість студентів. Менше значення мають гарна дисципліна на заняттях, активність студентів, почуття гумору та задоволеність від навчального процесу (викладача та студентів).

Такі показники, як порушення дисципліни (40%), систематичні пропуски занять (37%), низька мотивація (33%), часті конфлікти (33%), негативне ставлення студентів до предмету (30%), а також низька успішність (23%), були відзначені викладачами як маркери взаємовідносин, що не склалися. Отже, найбільше значення, як маркери взаємовідносин, що не склалися, є порушення дисципліни та систематичні пропуски занять. Менше значення мають некомфортна, напружена атмосфера на заняттях, неповага студентами викладача, ігнорування його вимог, відсутність взаєморозуміння та прискіпливість.

Основними факторами, що сприятливо впливають на встановлення оптимальних взаємин викладача зі студентами, є професіоналізм викладача (47%), доброзичливе ставлення викладача до студентів (32%), взаєморозуміння та взаємоповага (22%). Отже, найбільш значущим фактором, що сприятливо впливає на встановлення оптимальних взаємин викладача зі студентами, є професіоналізм викладача. Менш важливими є висока мотивація студентів, загальна культура студентів та викладача, емоційність викладача, толерантність, зовнішній вигляд / зовнішня привабливість викладача,

зацікавленість студента та викладача у спілкуванні, та відповідальність студентів.

За даними анкетування студентів про техніку мови викладача було встановлено, що студентів не дратує 33% і навіть подобається 10%, якщо викладач говорить голосно; здається абсолютно нормальним 53%, якщо викладач говорить повільно; дратує 25%, якщо він говорить високим дзвінким голосом, нормальним це вважають 17%, подобається це 8%, 7% не знають, що відповісти. Дратує 43%, якщо викладач говорить дуже швидко, нормальним це вважають 33%, 13% це навіть подобається, 10% не знають, що відповісти. Більшість студентів 58% хотіли б, щоб викладач говорив чітко, відокремлюючи одне слово від іншого; 22% починають нервувати і дратуватися, коли чують від викладача незрозумілі слова, 8% вважають це нормальним, 3% це навіть подобається, 8% не знають, що відповісти.

Довгі незрозумілі фрази змушують нервувати 50%, 27% вважають це нормальним у мові викладача, подобається 7% та ще 16% не знають, що відповісти. Виявилось, що студентів дратують неясні інтонації кінця речення 45%, 27% вважають це нормальним, 13% подобається, а 15% не знають, що відповісти.

За даними анкетування студентів про невербальні компоненти педагогічного спілкування було встановлено, що для студентів нормально 55% і навіть добре 60%, якщо викладач часто посміхається; при цьому лише 12% дратує, якщо він не посміхається зовсім, 13% вважають це нормальним. Активна жестикуляція дратує 25%, 48% здається нормальною, 27% подобається. Нормальною вважають студенти позицію викладача перед слухачами 55%, 32% подобається, коли викладач стоїть безпосередньо перед студентами, дратує це 13%; при цьому знаходження викладача під час заняття на дистанції 57% вважають нормальним, 13% це не подобається, подобається лише 12%, 18% не знають, що сказати. Яскраві кольори в одязі вважають нормальним 63%, подобаються 33% і лише 3% не знає, що сказати. Сміливе

вбрання вважають нормальним 50%, 33% це подобається, але 17% відмовилися відповідати на це запитання.

За даними анкетування студентів про про стиль педагогічного спілкування було встановлено, що 65% студентам не подобається, коли викладач розмовляє зверхньо, командує; 33% готові з цим миритися; подобається такий стиль спілкування лише одному студенту. Більшість студентів 87% вважали за краще, щоб викладач спілкувався з ними по-дружньому, як із рівними собі; ще 13% вважають таке спілкування нормальним. Абсолютно нетерпимим студенти вважають звернення викладача до них як до слабких або дурних студентів 90%, тільки 10% вважають це нормальним. Небезпечною є тактика висміювання студентів, вона дратувала б 95%, 5% вважали б це нормальним.

За даними анкетування студентів про здатність викладача організувати свою роботу та роботу в групі було встановлено, що для студентів запізнення викладача на заняття не є дратівливим фактором (20% не сприймають цього), 70% вважають запізнення нормальним, але подобається це лише 10% студентам. Якщо викладач забуває перевірити роботи, це не до вподоби 17%, нормальним це вважають 66%, 17% не знають, як це оцінити. Студентам подобаються 62% заняття, що включають бесіди з викладачем, 38% вважають такі заняття нормальними. Ще більше залучають студентів 87% групові, інтерактивні форми роботи на заняттях (для 13% це нормально). Більшість студентів вважають цілком нормальним 77%, якщо викладач задає багато домашніх завдань. Не подобаються великі домашні завдання 23%.

Щодо сформованості комунікативної компетенції викладача, студенти зазначили, що вони розраховують на допомогу викладача. Якщо він не пропонує їм допомогу, це неприємно дивує, дратує 58%, нормальним це вважають лише 25%, 17% не знають, що відповісти.

При цьому 33% ініціативно звертаються до викладача, 15% допомагають друзі та подруги, 27% – однокурсники, решта 25% справляються з навчальними проблемами самостійно.

За результатами «Тесту комунікативних умінь» Л. Міхельсона, нами була здійснена оцінка залежного, компетентного та агресивного способу спілкування студентів, що склала 25%, 70% та 5% відповідно. Студенти іноді зазнають труднощів при спілкуванні з викладачами: не вміють правильно поставити запитання, уточнити завдання, відчують труднощі у розумінні, не завжди звертають увагу на невербальні сигнали, не вміють слухати та контролювати свій емоційний стан.

За результатами «Оцінки ефективності стилю педагогічного спілкування» ми встановили, що більшість відповідей (55%) відповідає рівню 1 за кількістю балів, тобто, викладачі, які входять у цю групу, є демократичними, знають умови організації навчання, спрямованого на загальний розвиток студентів. Найменша частина відповідей (45%) відповідає рівню 2 за кількістю балів, тобто, викладачі з цієї групи знають основні умови організації навчання та спілкування безпосередньо зі студентами.

Здійснене дослідження показало, що найбільш конструктивний стиль педагогічного спілкування та взаємодії (демократичний) пов'язаний з найбільшою кількістю психологічних факторів, тоді як особистісні фактори, що характеризують індивідуальні особливості викладачів, надають перевагу особистісним характеристикам та психологічним ресурсам.

За результатами «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» встановлено, що 35% респондентів характеризуються високим рівнем емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні, 40% – середнім рівнем, 25% – низьким рівнем.

Результати анкетування студентів показують, що студенти цілком адекватно оцінюють викладачів, мотивовані, готові до навчальної діяльності, досить терпляче сприймають авторитарний стиль педагогічної діяльності, але вітають університетське демократичне середовище. Результати анкетування показують, що студенти дуже розраховують на допомогу викладачів у подоланні труднощів, їхню доброзичливість, чуйність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадюл Л. М. Педагогічне спілкування: стилі, функції, методи та прийоми. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 56. Т. 1. С. 130-133.
2. Балашов Е. М. Метакогнітивна усвідомленість та навчальна мотивація студентів. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2020. № 1. С. 31-38.
3. Белих О. С. Ціннісно-потребнісна сфера як фактор духовного формування студентської молоді. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2013. № 13(2). С. 198-205.
4. Бригадир М. Б., Бугерко Я. М., Ревасевич І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Економічна думка ГНЕУ, 2017. 35 с.
5. Варій М. Й. Загальна психологія: підручник для студ. психол. і педагог. Спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
6. Видра О. Вікова психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
7. Вікова психологія / О. Сергеєнкова, О. Столярчук, О. Коханова, О. Пасека. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
8. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
9. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
10. Галецька І., Гунько О. Уявлення про ідеального викладача в студентів з різною мотивацією до навчання. Вісник Львівського університету. Психологічні науки. 2017. Вип. 1. С. 12-20.
11. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення: навч.-метод. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 91 с.

12. Гуменюк О. Є. Освітнє спілкування як інформаційний, діловий, психосмисловий і самосенсовий різновиди обміну. Психологія і суспільство. 2005. № 3. С. 73-94.

13. Данілова Д. Е. Ціннісно-мотиваційна сфера представників студентського самоврядування закладу вищої освіти. Соціально-гуманітарний вісник. 2020. Вип. 32-33. С. 64-66.

14. Дегтярова Г. С. Педагогічне забезпечення розвитку комунікативної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців: монографія. Львів: Сполом, 2008. С. 298-324.

15. Донець І. М., Григоренко А. С., Волошина О. В., Штепа К. В. Діалогізація педагогічної взаємодії як умова розвитку професійної спрямованості студентів медичного вузу. Актуальні проблеми сучасної медицини. 2021. Т. 20. Вип. 2 (70). С. 221-226.

16. Заброцький М. М. Експериментальне дослідження взаємних очікувань учасників педагогічної взаємодії. Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Х.С. Костюка А. П. Н. України. Київ: Логос, 2007. Т.7, Вип. 12. С. 86- 91.

17. Засєкіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування: навч. посіб. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. 184 с.

18. Захарчук Н. В. Порівняльний аналіз понять «спілкування» та «комунікація». URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/2132/2123>

19. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кивонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 2008. 375 с.

20. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія: Актуальні студії сучасних українських учених : навч. посібник. Дрогобич: Посвіт, 2014. 152 с.

21. Кацавець Р. С. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Алерта, 2019. 112 с.

22. Коваленко Н. П., Боброва Н. О., Ганчо О. В., Зачепило С. В. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку. Медична освіта. 2020. № 3. С. 43-48.

23. Коробкіна Р. С., Невоєнна О. А. Особливості навчальної мотивації студентів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2019. Вип. 66. С. 30-35.

24. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра псих. наук. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2012. 44 с.

25. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 128 с.

26. Матвієнко О. В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня. Педагогічні науки. 2011. Вип. 95. С. 123-130.

27. Найдьонов І. М. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Основи психології та педагогіки» / Навчальний посібник. Видання 2-хе, перераб. та доп. К.: Видавництво «Купріянова О.О.», 2009. 280 с.

28. Омельченко М. С. Проблема становлення професійної свідомості особистості на етапі професійного вибору. Психологічний часопис. 2019. Т. 5. Вип. 10. С. 131-142.

29. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації: монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2009. 528 с.

30. Партола В. В., Смолянчук Н. М. Засвоєння майбутніми вихователями різних стилів педагогічного спілкування під час вивчення дисциплін природньо-математичного циклу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Харків. 2016. Вип. 51 (104). С. 261-267.

31. Педагогічне спілкування у діяльності вчителя: навчально-методичний посібник / Укладачі: Киричок І. І., Кучерявець В. Г. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2008. 391 с.
32. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. 320 с.
33. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 608 с.
34. Тітова Т. Особливості професійної спрямованості студентів-психологів з різним рівнем саморегуляції. Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2016. Вип. 106. С. 203-115.
35. Ткаченко Н. В. Специфіка прояву мотиваційної сфери у студентів-психологів. Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. 2015. Т. 20. Вип. 2 (2). С. 209-216.
36. Тонха Т. Г., Сопівник Р. В. Методика формування мотивації навчання студентів. Humanitarian studios: pedagogics, psychology, philosophy. 2020. Vol. 11, № 4. С. 31-39.
37. Чала Ю. М., Шахрайчук А. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
38. Чумак В. В. Вікова психологія: навч. посіб. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015 192 с.
39. Щербакова І. М., Пантюх М. Ю. Дослідження мотивації досягнень як предиктора успішності навчання студентів. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2018. № 1. С. 162-168.
40. Щербан Т. Д., Долинай М. І. Навчальна мотивація студентів у процесі професійного навчання. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2021. № 15. С. 53-57.
41. Яковенко Т. В. Мотиваційна сфера як основа креативної педагогічної діяльності майбутнього педагога професійного навчання.

Науковий часопис НІТУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 21. С. 53-57.

42. Яцина О. Ф. Психологія спілкування: Методична розробка практичних занять. Ужгород, 2011. 64 с.

43. Abrami P. C., Bernard R. M., Bures EM, et al. Interaction in distance education and online learning: Using evidence and theory to improve practice. *Journal of Computing in Higher Education*. 2011. Vol. 23(2–3). P. 82–103.

44. Bawa P. Retention in online courses: Exploring issues and solutions – A literature review. *Sage Open*. 2016. Vol. 6(1). P. 1–11.

45. Bozarth J., Chapman D. D., LaMonica L. Preparing for distance learning: Designing an online student orientation course. *Journal of Educational Technology & Society*. 2004. Vol. 7(1). P. 87–106.

46. Frisby B. N., Kaufmann R., Beck A. C. Mediated group development and dynamics: An exploratory study of social media use to foster relational and rhetorical goals in group assignments. *Communication Teacher*. 2016. Vol. 30(4). P. 215–227.

47. Gutiérrez-Santiuste E., Gallego-Arrufat M. J., Simone A. Barriers in computer-mediated communication: Typology and evolution over time. *Journal of e-Learning and Knowledge Society*. 2016. Vol. 12(1). P. 107–119.

48. Houtman E., Makos A., Meacock H. L. The intersection of social presence and impression management in online learning environments. *E-Learning and Digital Media*. 2014. Vol. 11(4). P. 419–430.

49. Hung M. L., Chou C., Chen C. H., et al. Learner readiness for online learning: Scale development and student perceptions. *Computers & Education*. 2010. Vol. 55(3). P. 1080–1090.

50. Kaufmann R., Sellnow D. D., Frisby B. N. The development and validation of the online learning climate scale (OLCS). *Communication Education*. 2016. Vol. 65(3). P. 307–321.

51. Kaufmann R., Tatum N. T. Examining direct and indirect effects of classroom procedural justice on online students' willingness to talk. *Distance Education*. 2018. Vol. 39(3). P. 373–385.
52. Liu J. C., Kaye E. R. Preparing online learning readiness with learner-content interaction: Design for scaffolding self-regulated learning. In: Liu JC and Kaye ER (eds) *Handbook of Research on Strategic Management of Interaction, Presence, and Participation in Online Courses*. Pennsylvania: IGI Global, 2016. P. 216–243.
53. Palmer P. J. *The Courage to Teach: Exploring the Inner Landscape of a Teacher's Life*. New Jersey: John Wiley & Sons. 2017.
54. Parkes M., Stein S., Reading C. Student preparedness for university e-learning environments. *The Internet and Higher Education*. 2015. Vol. 25. P. 1–10.
55. Pillay H., Irving K., Tones M. Validation of the diagnostic tool for assessing tertiary students' readiness for online learning. *Higher Education Research & Development*. 2007. Vol. 26(2). P. 217–234.
56. Santally M. I., Rajabalee Y., Cooshna-Naik D. Learning design implementation for distance e-learning: Blending rapid e-learning techniques with activity-based pedagogies to design and implement a socio-constructivist environment. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*. 2012. Vol. 15(2). P. 1–14.
57. Symeonides R., Childs C. The personal experience of online learning: An interpretative phenomenological analysis. *Computers in Human Behavior*. 2015. Vol. 51. P. 539–545.
58. van Rooij S. W., Zirkle K. Balancing pedagogy, student readiness and accessibility: A case study in collaborative online course development. *The Internet and Higher Education*. 2016. Vol. 28. P. 1–7.
59. Vlachopoulos D., Makri A. Online communication and interaction in distance higher education: A framework study of good practice. *International Review of Education*. 2019. Vol. 65(4). P. 605–632.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник «Викладач у системі партнерських відносин»

1. Які показники відносин зі студентами, на Вашу думку, є найбільш значущими?

- 1) Взаємоповага
- 2) Зацікавленість студентів предметом
- 3) Взаєморозуміння
- 4) Сприятлива, психологічно комфортна атмосфера на заняттях
- 5) Висока мотивація студентів
- 6) Висока успішність студентів
- 7) Гарна дисципліна на заняттях
- 8) Активність студентів
- 9) Почуття гумору
- 10) Задоволеність від навчального процесу (викладача та студентів)

2. Які показники відносин зі студентами, на Вашу думку, не склалися?

- 1) Порухнення навчальної дисципліни на заняттях
- 2) Систематичні пропуски занять студентами
- 3) Низька мотивація студентів
- 4) Конфлікти
- 5) Негативне ставлення студентів до предмету
- 6) Низька успішність студентів
- 7) Некомфортна, напружена атмосфера на заняттях
- 8) Неповага студентами викладача, ігнорування його вимог
- 9) Відсутність взаєморозуміння
- 10) Прискіпливість

Обробка та інтерпретація результатів опитувальника:

Бланк для відповідей складено так, щоб пункти кожної шкали опитувальника були в одному переліку, тобто, наприклад, рядки бланка з номерами 1-10 – це пункти першої шкали «Показники оптимальних взаємин у системі «педагог – студент»», наступні рядки бланка з номерами 1-10 – це пункти другої шкали «Показники взаємин, що не склалися, у системі «педагог – студент»».

Після того, як педагоги дадуть відповіді на запитання тесту, слід підрахувати загальну кількість позитивних відповідей у кожному рядку опитувальника. Потім слід оцінити значущі критеріїв, тобто, визначити наскільки низько, високо або середньо значуща ця ознака. І тому необхідно порівняти отриманий бал (від 1 до 5) за кожною ознакою, тобто, за кожною шкалою.

Якщо сирий бал за шкалою потрапляє має 1-2 бали, то це говорить про низьку значущість критерію, якщо 3 – це говорить про середнюзначущість критеріїв, якщо 4-5 балів – це говорить про високий рівень значущість критеріїв.

Наступний крок при обробці даних – виявити переважний тип педагогічного спілкування – демократичний або авторитарний стиль. Педагогічне спілкування набуде більш особистісного, партнерського характеру і ставлення до предмета безпосередньо залежатиме від комунікативних здібностей викладача, зокрема, від його вміння вибудувати даний формат взаємовідносин зі студентами. Якщо педагогу вдасться реалізувати це завдання, це сприятиме формуванню високої мотивації та інтересу до предмета з боку студентів.

Методика «Тест комунікативних умінь» (Л. Міхельсон)

Тест Л. Міхельсона призначений для визначення рівня комунікативної компетентності та якості сформованості основних комунікативних умінь.

Інструкція: Ми просимо Вас уважно прочитати кожен з описаних ситуацій та вибрати один варіант поведінки у ній. Це має бути найбільш характерна для Вас поведінка, те, що Ви дійсно робите в таких випадках, а не те, що, на вашу думку, варто було б робити.

1. Хтось каже Вам: "Мені здається, що Ви чудова людина". Ви зазвичай у подібних ситуаціях:

- а) Кажете: "Ні, що Ви! Я таким не є".
- б) Кажете з посмішкою: "Дякую, я справді людина видатна".
- в) Кажете: "Спасибі".
- г) Нічого не кажете і при цьому червонієте.
- д) Кажете: "Так, я думаю, що відрізняюся від інших і на краще".

2. Хто-небудь робить дію або вчинок, які, на Вашу думку, є чудовими. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Вчиняєте так, ніби ця дія не була настільки чудовою, і при цьому кажіть: "Нормально!"
- б) Кажете: "Це було чудово, але я бачив результати краще".
- в) Нічого не кажіть.
- г) Кажете: "Я можу зробити набагато краще".
- д) Кажете: "Це справді чудово!"

3. Ви займаєтеся справою, яка вам подобається, і думаєте, що вона у вас виходить дуже добре. Хтось каже: "Мені це не подобається!" Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Кажете: "Ви – бовдур!"
- б) Кажіть: "Я все ж таки думаю, що це заслуговує на хорошу оцінку".

в) Кажете: “Ви маєте рацію”, хоча насправді не згодні з цим.

г) Кажіть: “Я думаю, що це визначний рівень. Що Ви в цьому розумієте”.

д) Відчуваєте себе скривдженим і нічого не кажіть у відповідь.

4. Ви забули взяти з собою якийсь предмет, а думали, що принесли його, і хтось каже Вам: “Ви такий розтяпа! Ви забули б і свою голову, якби вона не була прикріплена до плечей”. Зазвичай Ви у відповідь:

а) Кажете: “У всякому разі, я більш тямущий за Вас. Крім того, що Ви в цьому розумієте!”

б) Кажете: “Так, Ви маєте рацію. Іноді я поводжуся як розтяпа”.

в) Кажете: “Якщо хтось розтяпа, то це Ви”.

г) Кажете: “У всіх людей є недоліки. Я не заслуговую на таку оцінку тільки за те, що забув щось”.

д) Нічого не кажете або взагалі ігноруєте цю заяву.

5. Хтось, з ким Ви домовилися зустрітися, запізнився на 30 хвилин, і це Вас засмутило, причому людина ця не дає жодних пояснень своєму запізненню. У відповідь Ви зазвичай:

а) Кажете: “Я засмучений тим, що Ви змусили мене стільки чекати”.

б) Кажете: “Я все думав, коли ж Ви прийдете”.

в) Кажете: “Це був останній раз, коли я змусив себе чекати на Вас”.

г) Нічого не кажіть цій людині.

д) Кажете: “Ви ж обіцяли! Як Ви сміли так спізнюватися!”

6. Вам потрібно, щоб будь-хто зробив для Вас одну річ. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Нікого ні про що не просите.

б) Кажете: “Ви маєте зробити це для мене”.

в) Говоріть: “Не могли б Ви зробити для мене одну річ?”. Після цього пояснюєте суть справи.

г) Злегка натякаєте, що Вам потрібна послуга цієї людини.

д) Кажете: “Я дуже хочу, щоб Ви зробили це для мене”.

7. Ви знаєте, що хтось почувається засмученим. Зазвичай у таких ситуаціях Ви:

- а) Кажете: “Ви виглядаєте засмученим. Чи не можу я допомогти?”
- б) Перебуваючи поруч із цією людиною, не заводите розмови про її стан.
- в) Кажете: “У Вас якась неприємність?”
- г) Нічого не кажете і залишаєте цю людину наодинці із собою.
- д) Сміючись кажете: “Ви просто як велика дитина!”

8. Ви почуваєтеся засмученим, а хтось каже: “Ви виглядаєте засмученим”.

Зазвичай у таких ситуаціях Ви:

- а) Негативно хитаєте головою або ніяк не реагуєте.
- б) Кажете: “Це не ваша справа!”
- в) Кажете: “Так, я трохи засмучений. Дякую за участь”.
- г) Кажете: “Дрібниці”.
- д) Кажете: “Я засмучений, залиште мене одного”.

9. Хто-небудь ганьбить Вас за помилку, здійснену іншими. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Кажете: “Ви з глузду з'їхали!”
- б) Кажете: “Це не моя вина. Цю помилку зробив хтось інший”.
- в) Кажете: “Я не думаю, що це моя вина”.
- г) Кажете: “Дайте мені спокій, Ви не знаєте, що Ви говорите”.
- д) Приймаєте свою провину або не кажете нічого.

10. Хтось просить Вас зробити щось, але Ви не знаєте, чому це має бути зроблено. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Кажете: “Це не має жодного сенсу, я не хочу це робити”.
- б) Виконуєте прохання і нічого не кажете.
- в) Кажете: “Це дурість; я не збираюся цього робити”.
- г) Перш ніж виконати прохання, кажете: “Поясніть, будь ласка, чому це має бути зроблено”.
- д) Кажете: “Якщо Ви цього хочете...”, після чого виконуєте прохання.

11. Хтось говорить Вам, що, на його думку, те, що Ви зробили, чудово. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Кажете: “Так, я зазвичай це роблю краще, ніж більшість інших людей”.
- б) Кажете: “Ні, це було настільки здорово”.
- в) Кажете: “Правильно, я справді це роблю найкраще”.
- г) Кажете: “Спасибі”.
- д) Ігноруєте почуте і нічого не відповідаєте.

12. Хто-небудь був дуже люб'язний із Вами. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Кажете: “Ви дійсно були дуже люб'язні до мене”.
- б) Дієте так, ніби ця людина не була настільки люб'язною до Вас, і кажете: “Так, дякую”.

в) Кажете: “Ви поводитися щодо мене цілком нормально, але я заслуговую більше».

- г) Ігноруєте цей факт і нічого не кажете.
- д) Кажете: “Ви поводитися щодо мене недостатньо добре”.

13. Ви розмовляєте з другом дуже голосно, і хто-небудь каже Вам: “Вибачте, але Ви поведіться занадто шумно”. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) негайно припиняєте розмову.
- б) Кажете: “Якщо вам це не подобається, провалюйте звідси”.
- в) Кажете: “Вибачте, я говоритиму тихіше”, після чого ведеться розмова приглушеним голосом.
- г) Кажете: “Вибачте” і припиняєте бесіду.
- д) Кажете: “Все в порядку” і продовжуєте голосно розмовляти.

14. Ви стоїте у черзі, і хтось стає попереду Вас. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Неголосно коментуєте це, ні до кого не звертаючись, наприклад: “Деякі люди поведуться дуже нервово”.
- б) Кажете: “Ставайте у хвіст черги!”

в) Нічого не кажете цьому типу.

г) Кажете голосно: “Вийди з черги, ти, нахабник!”

д) Кажете: “Я зайняв чергу раніше за Вас. Будь ласка, станьте в кінець черги”.

15. Хто-небудь робить щось таке, що Вам не подобається і викликає у Вас сильне роздратування. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Вигукуєте: “Ви йолоп, я ненавиджу Вас!”.

б) Кажете: “Я сердитий на Вас. Мені не подобається те, що Ви робите”.

в) Чи дієте так, щоб пошкодити цій справі, але нічого цього типу не кажете.

г) Кажете: “Я розсерджений. Ви мені не подобаєтесь”.

д) Ігноруєте цю подію і нічого не кажете цьому типу.

16. Хто-небудь має щось таке, чим Ви хотіли б користуватися. Зазвичай у таких випадках Ви:

а) Кажете цій людині, щоб вона дала Вам цю річ.

б) Утримуєтеся від будь-яких прохань.

в) Відбираєте цю річ.

г) Кажете цій людині, що Ви хотіли б користуватися даним предметом, а потім просите його у неї.

д) Міркуєте про цей предмет, але не просите його для користування.

17. Хтось запитує, чи може він отримати у Вас певний предмет для тимчасового користування, але так як це новий предмет, Вам не хочеться його позичати. У таких випадках Ви зазвичай:

а) Кажете: “Ні, я щойно дістав його і не хочу з ним розлучатися; може бути колись потім”.

б) Кажете: “Взагалі я не хотів би його давати, але Ви можете скористатися ним”.

в) Кажете: “Ні, купуйте свій!”

г) Позичаєте цей предмет усупереч своєму небажанню.

д) Кажете: “Ви збожеволіли!”

18. Якись люди розмовляють про хобі, яке подобається і Вам, і Ви хотіли б приєднатися до розмови. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Не кажете нічого.
- б) Перериваєте розмову і відразу починаєте розповідати про свої успіхи в цьому хобі.
- в) Підходите ближче до групи і при нагоді вступаєте в розмову.
- г) Підходите ближче та очікуєте, коли співрозмовники звернуть на Вас увагу.
- д) Перериваєте розмову і відразу починаєте говорити про те, як сильно Вам подобається це хобі.

19. Ви займаєтеся своїм хобі, а хтось запитує: “Що Ви робите?” Зазвичай Ви:

- а) Кажете: “О, це дрібниця”. Або: “Та нічого особливого”.
- б) Кажете: “Не заважайте, хіба Ви не бачите, що я зайнятий?”
- в) Продовжуєте мовчки працювати.
- г) Кажете: “Це зовсім Вас не стосується”.
- д) Припиняєте роботу та пояснюєте, що саме Ви робите.

20. Ви бачите падаючу людину. У таких випадках Ви:

- а) Розсміявшись, кажете: “Чому Ви не дивитесь під ноги?”
- б) Кажете: “У Вас все гаразд? Може бути я щось можу для Вас зробити?”
- в) Запитуєте: “Що сталося?”
- г) Кажете: “Це всі колдобини в тротуарі”.
- д) Ніяк не реагуєте на цю подію.

21. Ви стукнулися головою об полицю і набили гулю. Хтось каже: “З Вами все гаразд?” Зазвичай Ви:

- а) Кажете: “Я чудово почуваюся. Дайте мені спокій!”
- б) Нічого не кажете, ігноруючи цю людину.
- в) Кажете: “Чому Ви не займаєтесь своєю справою?”
- г) Кажете: “Ні, я забив свою голову, дякую за увагу до мене”.
- д) Кажете: “Дрібниці, у мене все буде окей”.

22. Ви припустилися помилки, але вина за неї покладена але когось іншого. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Не кажете нічого.
- б) Кажете: “Це їхня помилка!”
- в) Кажете: “Цю помилку припустився Я”.
- г) Кажете: “Я не думаю, що це зробив цей чоловік”.
- д) Кажете: “Це їхня гірка частка”.

23. Ви відчуваєте себе ображеним словами, сказаними будь-ким на Вашу адресу. У таких випадках Ви зазвичай:

- а) Йдете геть від цієї людини, не сказавши їй, що вона засмутила Вас.
- б) Заявляєте цій людині, щоб вона не сміла більше цього робити.
- в) Нічого не кажете цій людині, хоча відчуваєте себе скривдженим.
- г) У свою чергу ображаєте цю людину, називаючи її на ім'я.
- д) Заявляєте цій людині, що Вам не подобається те, що вона сказала, і що вона не повинна цього робити знову.

24. Хтось часто перебиває, коли Ви кажете. Зазвичай у таких випадках Ви:

- а) Кажете: “Вибачте, але я хотів би закінчити те, що розповідав”.
- б) Кажете: “Так не роблять. Чи можу я продовжити свою розповідь?”
- в) Перериваєте цю людину, відновлюючи свою розповідь.
- г) Нічого не кажете, дозволяючи іншій людині продовжувати свою промову.

д) Кажете: “Замовчіть! Ви мене перебили!”

25. Хтось просить Вас зробити щось, що завадило б Вам здійснити свої плани. У цих умовах Ви зазвичай:

- а) Кажете: “Я справді мав інші плани, але я зроблю те, що Ви хочете.”
- б) Кажете: “У жодному разі! Пошукайте когось ще”.
- в) Говоріть: “Добре, я зроблю те, що Ви хочете”.
- г) Кажете: “Відійдіть, дайте мені спокій”.

д) Кажете: “Я вже приступив до здійснення інших планів. Можливо, колись потім”.

26. Ви бачите будь-кого, з ким хотіли б зустрітися та познайомитися. У цій ситуації Ви зазвичай:

а) Радо гукаєте цю людину і йдете їй назустріч.

б) Підходите до цієї людини, представляєтеся і починаєте з нею розмову.

в) Підходите до цієї людини і чекаєте, коли вона заговорить з Вами.

г) Підходите до цієї людини і починаєте розповідати про великі справи, вчинені Вами.

д) Нічого не кажете цій людині.

27. Хтось, кого Ви раніше не зустрічали, зупиняється і гукає Вас вигуком “Привіт!” У таких випадках Ви зазвичай:

а) Кажете: “Що Вам завгодно?”

б) Не кажете нічого

в) Кажете: “Дайте мені спокій”.

г) Вимовляйте у відповідь “Привіт!”, представляєтеся і просіть цю людину представитися у свою чергу.

д) Киваєте головою, вимовляйте “Привіт!” і проходите повз.

Даний тест є різновидом тесту досягнень, тобто побудований за типом завдання, у якого є правильна відповідь. У тесті передбачається певний еталонний варіант поведінки, що відповідає компетентному, впевненому, партнерському стилю. Ступінь наближення до зразка можна визначити за кількістю правильних відповідей. Неправильні відповіді поділяються на неправильні «знизу»(залежні) та неправильні «зверху» (агресивні). Опитувальник містить опис 27 комунікативних ситуацій. До кожної ситуації пропонується 5 можливих варіантів поведінки. Треба вибрати один, властивий саме йому спосіб поведінки у цій ситуації. Не можна вибирати два або більше варіантів або приписувати варіант, не вказаний у опитувальнику. Авторами пропонується ключ, з допомогою якого можна визначити, якого типу реагування належить обраний варіант відповіді: впевненому, залежному

чи агресивному. У результаті пропонується підрахувати кількість правильних та неправильних відповідей у відсотковому відношенні до загальної кількості вибраних відповідей.

Всі питання розділені авторами на 5 типів комунікативних ситуацій:

–□ Ситуації, в яких потрібна реакція на позитивні висловлювання партнера (питання 1, 2, 11, 12).

–□ Ситуації, в яких студент повинен реагувати на негативні висловлювання (питання 3, 4, 5, 15, 23, 24).

–□ Ситуації, в яких до студента звертаються з проханням (питання 6, 10, 14, 16, 17, 25).

–□ Ситуації бесіди (13, 18, 19, 26, 27).

–□ Ситуації, в яких потрібен прояв емпатії (розуміння почуттів і станів іншої людини (питання 7, 8, 9, 20, 21, 22)).

Обробка та аналіз результатів:

Зауважте, який спосіб спілкування Ви обрали (залежний, компетентний, агресивний) у кожній запропонованій ситуації відповідно до ключа. Проаналізуйте результати: які вміння у Вас сформовані, який тип поведінки переважає?

Блоки умінь:

Вміння надавати та приймати знаки уваги (компліменти) від однолітка – питання 1, 2, 11, 12.

Реагування на справедливую критику – питання 4, 13.

Реагування на несправедливую критику – питання 3, 9.

Реагування на поведінку, що зачіпає, провокує з боку співрозмовника – питання 5, 14, 15, 23, 24.

Вміння звернутися до однолітка з проханням – питання 6, 16.

Вміння відповісти відмовою на чуже прохання, сказати «ні» – питання 10, 17, 25.

Вміння самому надати співчуття, підтримку – питання 7, 20.

Вміння самому приймати співчуття та підтримку з боку однолітків – питання 8, 21.

Вміння вступити в контакт з іншою людиною, контактність – питання 18, 26.

Реагування на спробу вступити з тобою в контакт – питання 19, 27.

Методика «Оцінка ефективності стилю педагогічного спілкування» (Ю. К. В'юнкова)

Прочитайте твердження та співвіднесіть їх із власним досвідом роботи.

Оцініть кожне твердження відповідно до градації відповідей:

- абсолютно правильно – 2 бали
- так, вірно – 1 бал
- ні так ні ні – 0 балів
- загалом, ні – 1 бал
- ні – 2 бали

Твердження:

1. Я вмію витримати паузу після формулювання проблеми, питання, щоб не заважати студентам думати, приймати рішення.
2. Я не «веду» студента за руку у вирішенні проблеми, питання, завдання. Своє спілкування починаю з запитання: «Що скажете?», «Що думаєте?», «Про що мовчите?».
3. Я можу вибрати потрібну міру допомоги, щоб кожен студент зміг виконати роботу самостійно.
4. Я ніколи не повторюю відповіді, літературно формулюючи їхню думку.
5. У мене на заняттях студенти мають можливість поставити запитання, висловитися, почуватися спокійно та природно,
6. Я зважаю на бажання студентів продовжити той чи інший вид роботи, якщо вони відчують стан натхнення, творчості, навіть якщо збільшення обсягів роботи не передбачено планом діяльності.
7. Я приймаю помилки студентів, тому що їхні помилки є джерелом питань, проблем, що обговорюються групою.
8. Я володію активними методами та формами роботи.
9. Я маю способи збереження нервово-психічного здоров'я студентів.

10. Я можу зняти роздратування, гнів, агресію, вмію переключити увагу.
11. Я для своїх студентів є товаришем, однодумцем, рівноправним партнером у їхніх справах.
12. Я намагаюся пізнати своїх студентів. Даю зрозуміти, що бачу їхні переваги незалежно від їхніх успіхів.
13. Я вмію наситити життя студентів у своїй групі різноманітною творчою діяльністю, щоб кожен мав можливість реалізувати себе.
14. Я навчаю студентів аналізувати поведінку, почуття, вчинки.
15. Я заохочую інтелігентне та відкрите вираження студентами своїх почуттів.
16. Я розвиваю у студентів здатність бачити та цінувати індивідуальність інших.
17. Я намагаюся підтримати симпатії студентів один до одного. Допмагаю кожному знайти товариша.
18. У навчально-виховному процесі постійно виникають ситуації, коли спілкування студентів один з одним йде безпосередньо, без мого втручання та спонукання.
19. Мої студенти володіють колективними прийомами вирішення проблем. Вміють слухати одне одного, не блокують чужих ідей.

20. Я не використовую позначки як заохочення та покарання

Обробка результатів:

Складіть бали за кожним твердженням, а отриману суму розділіть на 20 (кількість питань). Підсумкове число свідчить про рівень ефективності Вашого педагогічного спілкування.

Рівень 1

Кількість балів від 2 до 1,1

Ви є демократичним педагогом, який володіє умовами організації навчання, спрямованими на загальний розвиток вихованців. Вам успішно вдається враховувати у своїй роботі індивідуальні особливості студента. Вмієте стимулювати розвиток колективу. Ваші вихованці

мають інтерес до спілкування з Вами. Однак подумайте, чи не є Ваша думка про себе наслідком завищеної самооцінки, яка виявилася у Ваших відповідях на запитання?

Рівень 2

Кількість балів від 1 до 0,1

Ви усвідомлюєте основні умови організації навчання та безпосереднього спілкування зі студентами. Щоб усвідомлення перейшло у щоденну практику, Вам слід створювати ситуації для розвитку самостійності, індивідуальної творчості, заохочувати ініціативу, спрямовану на освоєння знань та досвіду.

Рівень 3

Кількість балів від 0 до -0,9

Вам слід серйозно переосмислити спілкування зі студентами. Для деяких Ваш стиль спілкування підходить, але інші можуть відчувати невпевненість у спілкуванні з Вами. Проаналізуйте ті твердження, які Ви не ухвалили. Що викликало Вашу незгоду? На які позиції Ви могли б зараз поглянути по-іншому? Починайте діяти!

Рівень 4

Кількість балів від -1 до -2

Одне з двох: Ви або авторитарні, або ж, навпаки, надмірно опікуєтеся студентами. В обох випадках їм важко спілкуватися та працювати з Вами. Для створення атмосфери, що сприяє максимальному розвитку особистості кожного вихованця, Вам сенс змінити стиль спілкування, що склався в групі. Якщо Ви готові це зробити, починайте з переосмислення будь-якої з вищезазначених позицій.

Методика «Діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні» (В. В. Бойко)

Інструкція: Читайте судження та відповідайте «так» чи «ні».

Опитувальник:

1. Зазвичай до кінця робочого дня на обличчі помітна втома.
2. Трапляється, що при першому знайомстві емоції заважають мені справити більш сприятливе враження на партнерів (гублюся, хвилююся, замикаюся або, навпаки, багато говорю, перезбуджуюсь, поведжуся неприродно).
3. У спілкуванні мені часто бракує емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здається навколишнім надто суворим.
5. Я в принципі проти того, щоб зображати чемність, якщо тобі не хочеться.
6. Я зазвичай вмію приховати від партнерів спалаху емоцій.
7. Часто у спілкуванні з колегами я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, хочу висловити партнеру емоційну підтримку (увага, співчуття, співпереживання), але цього не відчуває, не сприймає.
9. Найчастіше в моїх очах або у виразі обличчя видно занепокоєння.
10. У діловому спілкуванні намагаюся приховувати свої симпатії до партнерів.
11. Всі мої неприємні переживання зазвичай написані на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююсь розмовою, то міміка обличчя стає надмірно виразною, експресивною.
13. Мабуть, я дещо емоційно скутий, затиснутий.
14. Я зазвичай перебуваю у стані нервової напруги.
15. Зазвичай відчуваю дискомфорт, коли доводиться обмінюватися рукостисканнями в діловій обстановці.

16. Іноді близькі люди смикають мене: розслаб м'язи обличчя, не криви губи тощо.

17. Розмовляючи, зайве жестикулюю.

18. Зазвичай, у новій ситуації мені важко бути розкутим, природним.

19. Мабуть, моє обличчя часто виражає смуток чи стурбованість, хоч на душі спокійно.

20. Мені важко дивитися в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.

21. Якщо я хочу, то мені завжди вдається приховати свою неприязнь до поганої людини.

22. Мені часто буває чомусь весело без жодних причин.

23. Мені дуже просто зробити за власним бажанням або на замовлення різні вирази обличчя: зобразити смуток, радість, переляк, розпач тощо.

24. Мені казали, що мій погляд важко витримати.

25. Мені щось заважає висловлювати теплоту, симпатію людині, навіть якщо я відчуваю ці почуття до неї.

Обробка даних:

Підсумуйте самооцінювання за допомогою запропонованого ключа.

«Перешкоди» у встановленні емоційних контактів:

1. Невміння керувати емоціями, дозувати їх – +1, -6, +11, +16, -21

2. Неадекватний прояв емоцій – -2, +7, +12, +17, +22

3. Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій – +3, +8, +13, +18, -

23

4. Домінування негативних емоцій – +4, +9, +14, +19, +24

5. Небажання зближуватись з людьми на емоційній основі – +5, +10, +15, +20, +25

Інтерпретація:

Сума набраних вами балів може коливатися в межах від 0 до 25. Чим більше балів, тим очевидніша ваша емоційна проблема у повсякденному спілкуванні. Однак не слід зваблюватись, якщо ви набрали дуже мало балів (0-2). Або ви були нещирі у своїх відповідях, або погано бачите себе збоку. якщо

ви набрали не більше 5 балів – емоції зазвичай не заважають спілкуватися з партнерами: 6-8 балів – у вас є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. 9-12 балів – свідчення того, що ваші емоції «на кожен день» певною мірою ускладнюють взаємодію з партнерами, 13 балів і більше – емоція явно заважають встановлювати контакти з людьми, можливо, ви схильні до будь-яких дезорганізуючих реакцій чи станів. Зверніть увагу, чи немає конкретних перешкод, які чітко виникають у вас –це пункти, за якими ви набрали 3 і більше балів.